

Міністерство освіти і науки України
Університет митної справи та фінансів
Факультет управління
Кафедра публічного управління та митного адміністрування

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

на здобуття освітнього ступеня магістр

за спеціальністю 281 «Публічне управління та адміністрування»

за темою: **МИТНИЙ ТАРИФ ЯК ІНСТРУМЕНТ ДЕРЖАВНОГО
УПРАВЛІННЯ У СФЕРІ ЗОВНІШНЬОЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ**

Виконала: студентка групи ПУ24-1м
Спеціальність 281 «Публічне управління
та адміністрування»
Шмиголь К. Р.

Науковий керівник: д.н.держ.упр., проф.
Івашова Л.М.

Рецензент: професор кафедри
менеджменту, публічного управління та
адміністрування ДДАЕУ, д.н.держ.упр.,
проф. Крушельницька Т.А.

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
УНІВЕРСИТЕТ МИТНОЇ СПРАВИ ТА ФІНАНСІВ**

Факультет / ННІ _____ управління _____
Кафедра _____ публічного управління та митного
адміністрування _____
Рівень вищої освіти _____ магістр _____
Спеціальність _____ 281 Публічне управління та
адміністрування _____
Освітня програма _____ Публічне управління та
адміністрування _____

ЗАТВЕРДЖУЮ

Завідувач кафедри публічного управління
та митного адміністрування

_____ / Антонова О. В. /

„ _____ ” _____ 20__ року

**ЗАВДАННЯ
НА КВАЛІФІКАЦІЙНУ РОБОТУ
здобувачу вищої освіти**

Шмиголь Каріні Романівні

(прізвище, ім'я, по батькові)

1. Тема роботи Митний тариф як інструмент державного управління у сфері зовнішньоекономічної безпеки

керівник роботи д.н. держ. упр. Івашова Л.М.,
(прізвище, ім'я, по батькові, науковий ступінь, вчене звання)

затверджені наказом по УМСФ
від “24” листопада 2025 року № 977 кс

2. Строк подання здобувачем роботи на кафедру 6 січня 2026 р.

3. Вихідні дані до роботи: Закон України «Про митний тариф», Закон України «Про зовнішньоекономічну діяльність», Закон України «Про державну митну службу», Митний кодекс України, Концепції, стратегії та дорожні карти з реформування митної справи, Постанови Кабінету міністрів України; Внутрішні накази, рекомендації, інструкції Державної митної служби України; Фактичні дані Міністерства фінансів України та митної статистики.

4. Зміст роботи (перелік питань для розробки) Сутність митного тарифу та його економічна природа, функції та роль митно-тарифного регулювання в забезпеченні економічної безпеки; аналіз законодавчих норм формування та застосування митного тарифу, а також вплив тарифного регулювання на ефективність ЗЕД, вивчення світового досвіду митно-тарифного регулювання ЗЕД та можливостей і його застосування в Україні, висвітлення шляхів удосконалення митно-тарифних інструментів на засадах цифровізації.

5. Перелік графічного матеріалу_ таблиці, діаграми, схеми, що ілюструють ключові аспекти дослідження

6. Дата видачі завдання 23 лютого 2025 р.

КАЛЕНДАРНИЙ ПЛАН

№ з/п	Назва етапів кваліфікаційної роботи *	Строк виконання етапів роботи	Примітка
	Визначення теми кваліфікаційної роботи	23.02.25	
	Складання змісту роботи, оформлення та затвердження завдання	03.03.25	
	Опрацювання літературних джерел, нормативних документів	до 13.07.25	
	Збір та обробка статистичних і звітних даних	до 19.07.25	
	Проведення розрахунків та аналізу	до 31.08.25	
	Написання вступу	до 19.09.25	
	Написання розділу 1	до 10.11.25	
	Написання розділу 2	до 10.11.25	
	Апробація результатів дослідження	14.11.25	
	Написання розділу 3	до 12.12.2025	
	Підготовка висновків	до 17.12.25	
	Оформлення роботи	до 20.12.25	
	Подання на кафедру електронного варіанту роботи для перевірки на плагіат	до 25.12.25	
	Підготовка тексту доповіді і демонстраційного матеріалу	до 06.01.26	
	Подання на кафедру кваліфікаційної роботи	до 09.01.26	

Здобувач освіти

_____

(підпис)

Шмиголь К.Р.

(прізвище та ініціали)

Керівник роботи

_____

(підпис)

Івашова Л.М.

(прізвище та ініціали)

АНОТАЦІЯ

***Шмиголь К. Р.* Митний тариф як інструмент державного управління у сфері зовнішньоекономічної безпеки**

Кваліфікаційна робота на здобуття освітнього ступеня магістр за спеціальністю 281 «Публічне управління та адміністрування». Університет митної справи та фінансів, Дніпро, 2026.

Метою магістерської роботи є комплексне дослідження теоретичних, нормативно-правових та практичних аспектів формування й застосування митного тарифу як інструменту державного управління у сфері забезпечення економічної безпеки України.

У роботі розкрито сутність митного тарифу, його економічну природу та ключову роль у системі державного регулювання зовнішньоекономічної діяльності. Особливу увагу приділено вивченню митного тарифу як важливого елементу економічної політики держави, спрямованої на підтримку національного виробництва, збалансування імпортно-експортних потоків і формування стабільних бюджетних надходжень.

Висвітлено основні принципи, функції та механізми дії митного тарифу, визначено його вплив на стан економічної безпеки держави, зокрема на фінансову, виробничу та зовнішньоекономічну складові. Проаналізовано сучасні підходи до тарифного регулювання в умовах інтеграції України у світову економічну систему та виконання міжнародних зобов'язань, що постають перед державою у процесі гармонізації митного законодавства з нормами СОТ та ЄС. Розглянуто взаємозв'язок між митно-тарифною політикою та економічною безпекою, підкреслено значення тарифних інструментів у мінімізації зовнішньоекономічних ризиків, запобіганні торговельним дисбалансам, протидії нелегальному імпорту та захисті вітчизняного ринку. Окрему увагу приділено проблематиці оптимізації тарифного навантаження на імпортні товари, удосконаленню системи тарифних пільг та преференцій, а також формуванню ефективного механізму тарифного захисту стратегічно важливих галузей економіки.

Ключові слова: митний тариф, митно-тарифне регулювання, економічна безпека, державне управління, зовнішньоекономічна діяльність, тарифна політика, цифровізація, міжнародна торгівля, митна політика, економічна стабільність.

Шмиголь К.Р. Стійкий розвиток бізнес структури як передумова економічної безпеки держави // Світовий досвід публічного регулювання зовнішньоекономічної діяльності: митна безпека та протидія корупції : матеріали міжнародної науково-практичної конференції (Дніпро, 16 травня 2025 р.). Дніпро: Університет митної справи та фінансів, 2025. С. 82-84.

SUMMARY

Shmygol K. R. Customs tariffs as a tool of state management in the field of foreign economic security

Qualification work for obtaining the degree of Master in specialty 281 "Public management and administration". University of Customs and Finance, Dnipro, 2025.

The purpose of the master's thesis is a comprehensive study of the theoretical, regulatory and practical aspects of the formation and application of the customs tariff as a tool of state management in the sphere of ensuring the economic security of Ukraine.

The work reveals the essence of the customs tariff, its economic nature and key role in the system of state regulation of foreign economic activity. Particular attention is paid to the study of the customs tariff as an important element of the state's economic policy aimed at supporting national production, balancing import and export flows and forming stable budget revenues.

The main principles, functions and mechanisms of the customs tariff are highlighted, its impact on the state's economic security, in particular on the financial, production and foreign economic components, is determined. Modern approaches to tariff regulation in the context of Ukraine's integration into the global economic system and the fulfillment of international obligations facing the state in the process of harmonizing customs legislation with the norms of the World Trade Organization and the European Union are analyzed. The paper examines the relationship between customs and tariff policy and economic security, emphasizes the importance of tariff instruments in minimizing foreign economic risks, preventing trade imbalances, combating illegal imports, and protecting the domestic market. Particular attention is paid to the issues of optimizing the tariff burden on imported goods, improving the system of tariff benefits and preferences, as well as forming an effective mechanism for tariff protection of strategically important sectors of the economy.

Keywords: customs tariff, customs and tariff regulation, economic security, public administration, foreign economic activity, tariff policy, digitalization, international trade, customs policy, economic stability.

ЗМІСТ

ВСТУП	7
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ФОРМУВАННЯ ТА ЗАСТОСУВАННЯ МИТНОГО ТАРИФУ В АСПЕКТІ ЗАХИСТУ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ	12
1.1. Сутність митного тарифу та його економічна природа	12
1.2. Функції митного тарифу в державному регулюванні ЗЕД	18
1.3. Роль митно-тарифного регулювання в забезпеченні економічної безпеки	31
РОЗДІЛ 2. АНАЛІЗ ЗАСТОСУВАННЯ МИТНОГО ТАРИФУ В КОНТЕКСТІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ МИТНОЇ БЕЗПЕКИ	39
2.1. Законодавчі засади формування та застосування митного тарифу	39
2.2. Вплив тарифного регулювання на ефективність зовнішньоекономічної діяльності	51
2.3. Особливості використання митного тарифу для захисту економічних інтересів вітчизняних товаровиробників	56
РОЗДІЛ 3. ПЕРСПЕКТИВИ ВДОСКОНАЛЕННЯ МИТНО-ТАРИФНОГО РЕГУЛЮВАННЯ	62
3.1. Світовий досвід митно-тарифного регулювання ЗЕД та можливості його застосування в Україні	62
3.2. Гармонізація митного тарифу з міжнародними стандартами	66
3.3. Удосконалення митно-тарифних інструментів на засадах цифровізації задля зміцнення економічної безпеки України	76
ВИСНОВКИ	83
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	87

ВСТУП

У сучасних умовах стрімких трансформацій світової економіки, дедалі більшої відкритості торговельних кордонів та глобалізації зовнішньоекономічних процесів, питання формування і застосування митного тарифу як державного інструменту набуває надзвичайної ваги. Україна, що проводить активну політику інтеграції до європейських і світових економічних структур та реалізує зобов'язання у рамках міжнародних угод, стоїть перед низкою викликів, які пов'язані з економічною безпекою – фінансовою, виробничою, зовнішньоекономічною. В цих умовах митний тариф виступає не просто елементом митно-тарифного регулювання, а стратегічним важелем державного управління, здатним впливати на конкурентоспроможність виробництва, баланс зовнішньої торгівлі, наповнення державного бюджету, а також на захист національних інтересів від недобросовісної зовнішньоекономічної конкуренції.

Економічна безпека держави передбачає здатність ефективно протистояти зовнішнім та внутрішнім загрозам, стабільно функціонувати за умов економічних шоків, зберігати макроекономічну рівновагу та забезпечувати достатній рівень захисту своїх ключових галузей. Митний тариф – як інструмент державного регулювання зовнішньоекономічної діяльності – має подвійний характер: з одного боку, він може слугувати фіскальним джерелом доходів у бюджет, з іншого – бути засобом захисту національних товаровиробників, стимулювання розвитку галузей, які мають стратегічне або соціально важливе значення. Водночас митний тариф потенційно несе й ризики: надмірний тарифний захист може призвести до сповільнення технологічної модернізації, зниження стимулів до конкуренції, подорожчання імпортованих компонентів для виробництва, і як наслідок – втрати частки на міжнародних ринках.

Особливої значущості тема набуває в умовах нинішніх геополітичних викликів та воєнної агресії, коли державі доводиться опановувати управління

економічними ризиками в умовах невизначеності, обмежених ресурсів і вимог підвищеної ефективності. У таких обставинах митний тариф може стати інструментом не лише економічного регулювання, а й захисту державного суверенітету, забезпечення стійкості фінансових надходжень, підтримки національної промисловості, яка часто опиняється під сильним тиском імпорту чи нестабільності глобальних ланцюгів постачання.

Питання митного тарифу та його ролі у забезпеченні митної безпеки активно висвітлюються у працях науковців, зокрема І. Бережнюк у своїх дослідженнях надає системне бачення митного регулювання як національного, так і міжнародного явища, окреслюючи інституційно-правові контури співвідношення між внутрішнім законодавством України та міжнародними зобов'язаннями. На цю ж тематику працює і А. Білецький, який аналізує фінансові ефекти митної політики у перехідний період євроінтеграції. У працях К. Величко, Л. Носач, О. Печенка актуалізувалися питання взаємозв'язку між євроінтеграційним вектором України та модернізацією митного адміністрування, висвітлюючи практичні й правові труднощі при приведенні митних процедур у відповідність до стандартів ЄС. Крім того, С. Доротич зробив вагомий внесок у дослідження механізмів адаптації митного законодавства до міжнародного права, а Т. Дяченко глибоко аналізує особливості митно-тарифного регулювання на фоні міжнародної торгівлі. Не можна оминати увагою і роботи С. Мороза, Ю. Оніщика та О. Запорожця, які деталізують аспекти адміністрування митних платежів, контролю та ефективності митної політики в умовах гібридних загроз і глобальної нестабільності.

Таким чином, актуальність дослідження обумовлена необхідністю визначити оптимальні параметри митного тарифного регулювання, які б максимально враховували виклики сьогодення – збереження економічної безпеки, збалансований розвиток виробництва та зовнішньоекономічної торгівлі, дотримання міжнародних зобов'язань та сприяння інтеграції.

Метою кваліфікаційної роботи є дослідження теоретичних і практичних засад формування та застосування митного тарифу в Україні як інструменту державного управління для забезпечення зовнішньоекономічної безпеки держави.

Для досягнення мети дослідження в роботі були поставлені та вирішені такі завдання:

– проаналізовано сутність митного тарифу, його економічну природу та функціональне призначення в системі державного регулювання зовнішньоекономічної діяльності (розкрито у підрозділах 1.1 та 1.2);

– обґрунтовано роль митно-тарифного регулювання як інструменту забезпечення фінансової, виробничої та зовнішньоекономічної безпеки держави (висвітлено в підрозділі 1.3);

– досліджено законодавчі засади формування та застосування митного тарифу в Україні, а також принципи й правила тарифного регулювання (підрозділ 2.1);

– проведено аналіз впливу тарифного регулювання на ефективність зовнішньоекономічної діяльності, зокрема його вплив на конкурентоспроможність вітчизняних товаровиробників, бюджетну систему та зовнішньоторговельну активність (підрозділи 2.2 та 2.3);

– узагальнено світовий досвід застосування митного тарифу як механізму захисту економічних інтересів держав у періоди глобальної нестабільності (розглянуто в підрозділі 3.1);

– визначено основні напрямки гармонізації митного тарифу України з міжнародними стандартами та міжнародними зобов'язаннями в рамках СОТ і Угоди про асоціацію з ЄС (висвітлено в підрозділі 3.2);

– запропоновано практичні рекомендації щодо вдосконалення митно-тарифної політики України із врахуванням сучасних викликів і трендів, зокрема цифровізації процесів, для забезпечення балансу між економічною безпекою, інтересами бізнесу та зобов'язаннями перед міжнародними партнерами (підрозділ 3.3).

Об'єктом дослідження є система митно-тарифного регулювання зовнішньоекономічної діяльності України в її взаємозв'язку з економічною безпекою держави.

Предметом дослідження є теоретичні та практичні аспекти застосування митного тарифу в Україні як інструменту державного управління у сфері зовнішньоекономічної безпеки.

Методи дослідження базуються на системному підході та включають: загальнонаукові методи (аналіз, синтез, порівняння, системний підхід), методи економіко-статистичного аналізу, порівняльний аналіз, правовий аналіз нормативно-правових актів, методи дослідження досвіду міжнародних практик, кейс-аналіз, а також моделювання можливих сценаріїв застосування митного тарифу в контексті забезпечення митної безпеки.

Наукова новизна дослідження полягає у комплексному поєднанні аналізу митного тарифу як державного управлінського інструменту, врахуванні сучасних геополітичних і економічних викликів України, а також у формуванні пропозицій з удосконалення митно-тарифного регулювання в умовах цифровізації митної справи, що орієнтовані на забезпеченні балансу між захистом економічної безпеки, міжнародними зобов'язаннями та підтримкою конкурентоспроможності. Зокрема, набули подальшого розвитку:

- пропозиції щодо адаптації Митного тарифу України до стандартів ЄС з урахуванням секторальної структури національної економіки;
- механізми використання цифрових технологій для автоматизації розрахунку митних платежів;
- концепція гнучкого митного тарифу в умовах воєнного стану та післявоєнної відбудови;
- засади функціонування адаптивної тарифної політики, орієнтованої на підтримку критичної інфраструктури та стратегічного експорту;
- рекомендації щодо запровадження індикативної моделі прогнозування впливу тарифних змін на внутрішній ринок та інвестиційний клімат.

Практичне значення отриманих результатів полягає в тому, що її результати можуть бути використані для: вдосконалення митної політики України; коригування тарифної стратегії для підтримки стратегічних галузей; формування збалансованих законодавчих пропозицій щодо тарифного регулювання; підвищення ефективності використання митних платежів; а також при підготовці аналітичних прогнозів для урядових структур і бізнес-середовища.

Апробація результатів дослідження. Основні результати дослідження доповідалися на II-й Міжнародній науково-практичній конференції «Світовий досвід публічного регулювання зовнішньоекономічної діяльності: митна безпека та протидія корупції» (м. Дніпро, УМСФ, 16- травня 2025 р.).

Структура та обсяг роботи. Робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків та списку використаних джерел. Загальний обсяг роботи 91 сторінка друкованого тексту, у роботі міститься 4 таблиці, 2 рисунки, список використаних джерел містить 46 найменування, що розміщені на 5 сторінках

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ФОРМУВАННЯ ТА ЗАСТОСУВАННЯ МИТНОГО ТАРИФУ В АСПЕКТІ ЗАХИСТУ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ

1.1 Сутність митного тарифу та його економічна природа

Головним завданням системи митно-тарифного регулювання в Україні є формування ефективного механізму державного захисту національної економіки від деструктивного впливу зовнішніх чинників. Така діяльність спрямована на забезпечення стійкості економічної системи, стабілізацію внутрішнього ринку, а також на підтримання конкурентних позицій українських виробників у глобальному економічному просторі. Водночас, подібні механізми державного впливу на зовнішньоекономічну діяльність реалізуються у більшості країн світу, проте їхні масштаби, інструменти, методи та стратегічні пріоритети істотно різняться. Ці відмінності обумовлюються рівнем економічного розвитку держави, її позицією у світовій економічній системі, політичними орієнтирами, зовнішньополітичними відносинами та внутрішньою структурою господарства. Таким чином, митно-тарифна політика має виразно національний характер, відображаючи особливості економічної моделі кожної держави.

Світова практика державного регулювання зовнішньоекономічних процесів демонструє, що ефективна політика у цій сфері ґрунтується на комплексній системі законодавчих, виконавчих і контрольних заходів, які здійснюють спеціально уповноважені державні інституції. Їхня мета полягає у збереженні макроекономічної рівноваги, стимулюванні структурних змін в експортно-імпортних потоках, створенні умов для припливу іноземних інвестицій та підвищенні ефективності участі держави у міжнародному поділі праці. Для цього необхідно чітко визначити сутність, форми, методи та межі

державного втручання, виходячи з актуальних викликів і завдань національної економіки.

Теоретико-методологічні основи митно-тарифного регулювання закріплені у законодавстві України. Так, у статті 1 Закону України «Про зовнішньоекономічну діяльність» поняття «митне регулювання» визначається як система правових норм і процедур, пов'язаних із встановленням ставок мита, порядком стягнення митних зборів, організацією митного контролю та діяльністю відповідних органів державної влади. Водночас, у чинному Митному кодексі України термін «митне регулювання» безпосередньо не вживається, що свідчить про певну термінологічну невизначеність у вітчизняній правовій доктрині.

У науковій літературі спостерігається плюралізм підходів до трактування понять «митне регулювання», «митно-тарифне регулювання», «митні відносини» та «тарифна політика». Більшість дослідників погоджуються, що митно-тарифні механізми здійснюють істотний регуляторний вплив на зовнішньоекономічну діяльність, проте деталізація понять залишається предметом дискусій.

О. Б. Єгоров [17] визначає митно-тарифне регулювання як діяльність держави через уповноважені органи, спрямовану на організацію переміщення товарів і транспортних засобів через митний кордон, справляння митних платежів, проведення митного контролю та забезпечення дотримання встановлених правил. На його думку, митно-тарифне регулювання охоплює економічні, організаційні та адміністративні засоби впливу, які дозволяють впорядковувати зовнішньоекономічні процеси.

І. Г. Бережнюк [12] трактує митне регулювання як цілеспрямований вплив держави в особі її митних органів на суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності задля узгодження їхньої активності з національними економічними інтересами. Дослідник акцентує увагу на тому, що в попередніх редакціях Митного кодексу України домінував фіскальний підхід, однак сьогодні на перший план виходить

стимулювання економічної активності, розвиток експорту та партнерство між державою і бізнесом.

О. П. Гребельник [19] підкреслює, що митно-тарифне регулювання виконує низку важливих функцій, зокрема забезпечує захист національного ринку, створення сприятливих умов для розвитку вітчизняного виробництва та інтеграцію України у світовий економічний простір. У його підході простежується зв'язок між митною політикою та стратегією економічної безпеки.

К. Ю. Величко, Л. Л. Носач та О. І. Печенка [15, с. 109–122] відзначають, що в умовах євроінтеграції митно-тарифне регулювання набуває ознак адаптації до стандартів ЄС. Вони розглядають це як інструмент економічної дипломатії, який дозволяє Україні забезпечувати сприятливі умови для зовнішньої торгівлі й водночас захищати стратегічні сектори економіки.

А. Білецький [13, с. 109–118] аналізує митно-тарифне регулювання крізь призму його фіскальної ефективності. Він стверджує, що в умовах адаптації до правил СОТ митний тариф виконує не лише регулюючу, а й стабілізаційну функцію, забезпечуючи сталі надходження до бюджету та зменшуючи вплив зовнішніх шоків.

С. Г. Войтов [16, с. 21–24], досліджуючи структурні основи митного тарифу, вказує на необхідність гармонізації тарифної політики з потребами економіки в умовах глобалізації. Він звертає увагу на взаємозв'язок між структурою митного тарифу, структурою зовнішньої торгівлі та стратегічними пріоритетами державної політики.

На думку Т. О. Дяченко [23, с. 129–137], митно-тарифне регулювання має ґрунтуватися на принципах прозорості, передбачуваності та недискримінації. Дослідниця підкреслює, що митний тариф є водночас і засобом захисту національного ринку, і інструментом сприяння зовнішньоекономічній діяльності.

Отже, в сучасній науковій думці митно-тарифне регулювання розглядається як складний багатофункціональний механізм, що охоплює як правові, так і економічні аспекти. Його метою є досягнення балансу між фіскальними інтересами держави, потребами бізнесу та міжнародними зобов'язаннями. Особливої актуальності набуває питання гармонізації українського митного законодавства з міжнародними стандартами, що дозволяє забезпечити конкурентоздатність вітчизняної продукції на зовнішніх ринках.

У сучасній науковій думці питання митно-тарифного регулювання посідає важливе місце як у правничих, так і в економічних дослідженнях. Для представників юридичної науки головний інтерес становить не стільки економічна сутність тарифів, скільки правовий механізм їхнього застосування, порядок реалізації тарифних заходів, законодавчі гарантії та принципи регулювання зовнішньоекономічних процесів. У межах цієї парадигми митно-тарифне регулювання розглядається як комплекс правових норм, процедур і інституцій, спрямованих на формування збалансованої системи впливу держави на зовнішньоторговельні відносини.

Серед правознавців, а також представників економічних і управлінських наук, досить поширеною є позиція, згідно з якою розмежування митних заходів на тарифні та нетарифні визначається їх належністю до інструментів тарифного регулювання. Інакше кажучи, те, що безпосередньо пов'язане з митними ставками, тарифами чи збором мита, відноситься до тарифних методів, тоді як усі інші заходи контролю, обмежень або стимулювання — до нетарифних. Такий підхід дозволяє класифікувати інструменти державного впливу відповідно до їхнього місця у структурі зовнішньоекономічного регулювання, однак єдиної позиції щодо поняття «митно-тарифне регулювання» у правовій науці поки що не вироблено.

У «Митній енциклопедії» [35] наведено дещо інше визначення, згідно з яким митно-тарифне регулювання — це «застосування державою або групою держав мит як інструментів впливу на зовнішньоекономічну діяльність». У цьому формулюванні слушно підкреслено ключову роль мита як економічного

важеля, проте не розкрито особливості реалізації цього впливу, а також взаємозв'язок між тарифною політикою і загальнодержавною стратегією економічної безпеки.

Серед сучасних підходів заслуговує на увагу позиція науковців, які пропонують закріпити на законодавчому рівні визначення митно-тарифного регулювання зовнішньоекономічної діяльності як сукупності організаційних, правових та економічних заходів, спрямованих на регулювання експорту й імпорту через механізм митного оподаткування. Таке формулювання відображає комплексний характер цього інституту, адже він охоплює не лише економічні, а й правові аспекти державної політики.

Однак навіть це визначення можна вдосконалити, доповнивши його цільовим елементом, а саме – вказівкою на те, що метою митно-тарифного регулювання є захист економічних інтересів держави, стимулювання розвитку національного виробництва, забезпечення збалансованості зовнішньої торгівлі та наповнення бюджету. Таким чином, митно-тарифне регулювання виступає не лише засобом впливу на торговельні потоки, а й важливим елементом економічної безпеки держави.

Таблиця 1.1.

Сутність митного тарифу та його економічна природа

Науковець / джерело	Основні положення	Ключові терміни
Андрійчук В. Г. / [11, с. 12–21]	Розглядає митний тариф як гнучкий механізм адаптації економіки до умов СОТ і глобальних криз.	тарифна лібералізація, протекціонізм, адаптація до СОТ
Бережнюк І. Г. / [12, с. ...]	Визначає тариф як інструмент гармонізації інтересів держави та бізнесу, що формує митно-економічну політику.	митна політика, гармонізація, регуляторний вплив
Білецький А. / [13, с. 109–118]	Підкреслює фіскальну природу тарифу, вбачаючи в ньому джерело стабільних бюджетних надходжень.	фіскальна ефективність, доходи бюджету, податкове навантаження
Войтов С. Г. / [16, с. 21–24]	Трактує митний тариф як структурну детермінанту торговельного балансу та внутрішнього виробництва.	структурна детермінація, баланс торгівлі, внутрішній ринок
Гребельник О. П. / [19, с. ...]	Розглядає тариф як економіко-правову категорію, що визначає цінові умови міжнародної торгівлі.	економіко-правова природа, ціноутворення, митна оцінка

Мельник Т. / [34, с. 5–11]	Наголошує на ролі тарифу у формуванні конкурентоспроможності національних товарів на зовнішніх ринках.	конкурентоспроможність, тарифне регулювання, СОТ
Новікова К. І. / [38, с. 148–152]	Визначає митний тариф як інструмент реалізації державної політики захисту внутрішнього ринку.	тарифний бар'єр, державний захист, ринкова стабільність

Джерело: складено автором за [11, 12, 13, 16, 19, 34, 38].

Таблиця 1.1 систематизує підходи провідних науковців до визначення сутності митного тарифу як інструменту державного впливу на зовнішньоекономічну діяльність, а також висвітлює його економічну природу.

Згідно з наведеними підходами, митний тариф – це не просто перелік ставок мита, а складний економіко-правовий механізм, який виконує фіскальну, регулюючу та стимулюючу функції. Науковці наголошують, що його економічна природа полягає у поєднанні інтересів держави та бізнесу, а також у забезпеченні конкурентних умов для національного виробника.

З метою глибшого розуміння сутності митно-тарифного регулювання в сучасних умовах доцільно використовувати морфологічний аналіз поняття, який дозволяє структурувати його зміст, виявити ключові функції та зв'язки між складовими. Такий підхід дає змогу визначити, що митно-тарифне регулювання – це багаторівневий механізм, який поєднує в собі економічні, правові та адміністративні інструменти державного управління, спрямовані на формування сприятливих умов для інтеграції України у світову економіку, водночас забезпечуючи захист внутрішнього ринку та фінансову стабільність.

Отже, аналіз наукових джерел свідчить, що митно-тарифне регулювання не має єдиного універсального визначення, однак більшість авторів визнає його ключовим інструментом державної політики у сфері зовнішньоекономічної діяльності. Воно слугує засобом гармонізації внутрішніх і зовнішніх економічних інтересів, балансує фіскальні та регуляторні цілі, а також виступає фундаментальним чинником формування національної економічної безпеки.

1.2 Функції митного тарифу в державному регулюванні ЗЕД

У теорії міжнародного митного права митно-тарифне регулювання традиційно розглядається як система правових, економічних і адміністративних заходів, що застосовуються державою для впливу на зовнішньоторговельні потоки шляхом зміни ціни товарів при перетині митного кордону. Сутність цього механізму полягає у встановленні державою митних зборів, тарифів та інших платежів, які безпосередньо впливають на вартісні параметри імпорту чи експорту, змінюючи тим самим конкурентне середовище як на внутрішньому, так і на зовнішньому ринках.

Через систему митно-тарифного регулювання держава реалізує низку ключових функцій. Насамперед це фіскальна функція, що передбачає наповнення державного бюджету за рахунок митних надходжень; захисна функція, спрямована на обмеження надмірної конкуренції з боку іноземних виробників та підтримку національного виробництва; і стимулююча функція, яка полягає у створенні сприятливих умов для імпорту окремих категорій товарів, необхідних для модернізації економіки, технологічного розвитку або задоволення соціальних потреб. Таким чином, митно-тарифна політика виступає важливим елементом державного регулювання економічної безпеки, забезпечуючи водночас бюджетну стабільність, розвиток внутрішнього виробництва й інтеграцію до світового ринку.

Система тарифних заходів включає встановлення та справляння ввізного, вивізного і транзитного мита, а також інших митних платежів, які є обов'язковою умовою здійснення зовнішньоекономічних операцій. Застосування таких інструментів дає змогу державі не лише контролювати обсяги та структуру імпорту, але й формувати економічні стимули для пріоритетних секторів, обмежуючи імпорт товарів, які можуть завдати шкоди внутрішньому виробництву або економічній стабільності.

Одним із ключових напрямів митно-тарифного регулювання є захист внутрішнього ринку. Введення імпортних мит дозволяє обмежити надмірний приплив дешевих товарів, які можуть витіснити національних виробників. Одночасно застосування вивізних мит може стимулювати глибшу переробку

сировини всередині країни, а не її вивезення у вигляді напівфабрикатів. У довгостроковій перспективі це сприяє структурній перебудові економіки, зміщенню акценту на виробництво продукції з більшою доданою вартістю.

Поняття «імпорт» займає центральне місце у системі митно-тарифного регулювання. Відповідно до національного законодавства, імпортом вважається придбання товарів іноземного походження суб'єктами господарювання України з їх подальшим ввезенням на митну територію держави. Імпорتنі операції супроводжуються сплатою всіх установлених митних платежів та виконанням митних процедур, після чого товари випускаються у вільний обіг. Цей механізм не лише забезпечує контроль за рухом товарів через кордон, але й створює регуляторний бар'єр, який може бути гнучко змінений відповідно до потреб економічної політики держави.

Імпорт як складова зовнішньої торгівлі відіграє подвійну роль у розвитку національної економіки. З одного боку, він є джерелом надходження технологій, інвестиційних товарів та ресурсів, яких бракує у внутрішньому виробництві. З іншого — надмірна залежність від імпорту може призвести до погіршення торговельного балансу і зростання зовнішньоекономічних ризиків. Тому саме митно-тарифні інструменти стають засобом підтримання оптимального співвідношення між імпортом та експортом, що є важливим чинником макроекономічної стабільності.

Цілі митно-тарифного регулювання мають багаторівневий характер і можуть класифікуватися за часовими горизонтами. До довгострокових (стратегічних) належать завдання, пов'язані з формуванням конкурентоспроможної економіки, інтеграцією до світового ринку та зміцненням економічної безпеки. Середньострокові цілі спрямовані на оптимізацію структури зовнішньоторговельних потоків, тоді як короткострокові — на стабілізацію платіжного балансу, реагування на кон'юнктурні зміни ринку та підтримку вітчизняних галузей у кризових ситуаціях.

Змістовно цілі митно-тарифного регулювання охоплюють:

- раціоналізацію товарної структури імпорту, шляхом зниження мит на товари, необхідні для розвитку економіки, і підвищення ставок на ті, що можуть нашкодити внутрішньому виробництву;
- захист національного ринку від недобросовісної конкуренції;
- стимулювання зовнішньоекономічної інтеграції через створення умов для торгівлі на взаємовигідних засадах;
- підтримання збалансованості експорту та імпорту, що сприяє стабільності валютного ринку;
- сприяння структурним змінам у виробництві та споживанні товарів, спрямованим на розвиток інноваційних секторів.

Важливим аспектом є дотримання принципів митно-тарифного регулювання, які відображають загальновизнані норми міжнародного митного права. До них належать:

- одностороннє право держави встановлювати митні збори, що забезпечує її суверенітет у регулюванні зовнішньої торгівлі;
- рівність і недискримінація учасників зовнішньоекономічної діяльності відповідно до положень Світової організації торгівлі (СОТ);
- режим найбільшого сприяння у взаємній торгівлі між державами-партнерами;
- взаємність та взаємовигідність торговельних відносин;
- поступове зниження митних бар'єрів з метою сприяння вільній торгівлі;
- ведення зовнішньої торгівлі на приватноправових засадах, що відповідає принципам ринкової економіки.

Узагальнюючи, митно-тарифне регулювання виступає багатофункціональним інструментом державного управління, який одночасно виконує фіскальні, захисні, стимулюючі та інтеграційні завдання. Його ефективне застосування дозволяє державі поєднати потреби економічного розвитку з вимогами міжнародної торгівлі, забезпечуючи оптимальний баланс між національними інтересами та глобальними зобов'язаннями.

Митно-тарифне регулювання відіграє надзвичайно важливу роль у забезпеченні стабільного розвитку зовнішньоекономічних процесів держави, слугуючи одним із найдієвіших інструментів реалізації її економічної політики. Воно ґрунтується на низці принципів, серед яких – виключна юрисдикція України на її митній території, єдиний порядок переміщення товарів через митний кордон, законність, прозорість, презумпція невинності, а також заохочення добросовісності та сприяння законній торгівлі. Ключовими аспектами є рівність усіх суб'єктів господарювання незалежно від форми власності та відповідальність усіх учасників митних відносин. Сукупність цих принципів формує основу ефективного державного управління у сфері зовнішньоекономічної діяльності, спрямованого на досягнення стратегічних цілей економічної безпеки та сталого розвитку.

Система митно-тарифного регулювання покликана не лише захищати національні економічні інтереси, але й створювати сприятливі умови для розвитку міжнародної торгівлі, залучення іноземних інвестицій та підвищення конкурентоспроможності вітчизняного виробництва. Вона функціонує як важливий елемент механізму державного управління, який забезпечує баланс між фіскальною доцільністю та стимулюванням економічного зростання. В умовах глобалізації, коли зовнішньоекономічні зв'язки стають дедалі інтенсивнішими, держава має формувати митно-тарифну політику, орієнтовану на захист внутрішнього ринку, але водночас відкриту для міжнародного партнерства.

Зовнішньоекономічна діяльність будь-якої країни є відображенням рівня її економічного розвитку та визначає темпи інтеграції у світове господарство. Вона підпорядковується вирішенню національних завдань, спрямованих на підвищення ефективності внутрішньої економіки, розвиток виробничого потенціалу, технологічне оновлення та забезпечення фінансової стабільності. Держава, регулюючи зовнішню торгівлю, часто йде на свідомі короткострокові втрати, аби досягти довгострокового позитивного ефекту, наприклад, шляхом

зниження митних ставок на імпорт сучасних технологій чи обладнання, що надалі стимулює економічний розвиток.

Важливо зазначити, що зменшення доходів бюджету від міжнародної торгівлі може бути компенсовано внутрішнім економічним зростанням — зростанням виробництва, підвищенням зайнятості та розширенням податкової бази. Таким чином, митно-тарифна політика має будуватися на принципах економічної доцільності, стратегічного планування та комплексного підходу до формування доходів держави. Саме збалансованість між митними надходженнями та економічним стимулюванням є запорукою стійкого розвитку держави.

Особливе значення в системі державного регулювання зовнішньоекономічної діяльності належить системі ввізних і вивізних мит, які не лише наповнюють бюджет, але й відображають економічні пріоритети країни. У розвинених державах, де продуктивність праці висока, а собівартість виробництва нижча, імпорتنі мита зазвичай невисокі, оскільки вітчизняні виробники здатні конкурувати без значного протекціонізму. Натомість у країнах із перехідною або слабко розвиненою економікою митні ставки вищі, оскільки вони виконують функцію економічного щита, який оберігає внутрішній ринок від надмірного імпорту дешевої іноземної продукції.

Базою для визначення митних ставок виступають як світові, так і національні ціни, що потребує постійного моніторингу та коригування залежно від змін кон'юнктури світових ринків. Існує певна закономірність: чим стабільніша економіка, тим нижчі ставки митних тарифів, і навпаки — вразливі економіки потребують вищого рівня тарифного захисту. Це пов'язано з необхідністю стимулювання національного виробництва, підтримки експорту та уникнення критичної залежності від імпорتنих поставок.

Узагальнюючи, можна стверджувати, що митно-тарифне регулювання є багатофункціональним інструментом державної економічної політики, який водночас забезпечує фіскальну стабільність, економічну безпеку, захист національного виробництва та розвиток міжнародного співробітництва. З

одного боку, воно формує дохідну частину державного бюджету через справляння митних платежів, а з іншого — створює умови для розвитку внутрішнього ринку, зниження імпортозалежності, підтримки національних виробників і захисту економічних інтересів країни в глобальному просторі.

Таблиця 1.2 відображає різні підходи до класифікації та визначення функцій митного тарифу як інструменту регулювання зовнішньоекономічної діяльності.

Таблиця 1.2.

Функції митного тарифу в державному регулюванні ЗЕД

Науковець / джерело	Ключові функції тарифу	Акцент на визначальні функції
Андрійчук В. Г. / [11, с. 12–21]	регуляторна функція, лібералізація, глобалізація	Регуляторна функція у контексті лібералізації торгівлі та зниження бар'єрів у СОТ.
Бережнюк І. Г. / [12,]	контроль, стимулювання, баланс зовнішньої торгівлі	Контрольна та стимулююча функції, спрямовані на забезпечення рівноваги між імпортом і експортом.
Бойко В. М. / [14,]	захист національних інтересів, протекціонізм	Захисна функція як ключовий інструмент підтримки національного виробництва.
Войтов С. Г. / [16, с. 21–24]	структурна політика, економічне вирівнювання	Структурно-коригувальна функція, що впливає на динаміку галузевого розвитку.
Гребельник О. П. / [19, с]	координація, інтеграція, податково-митна політика	Координаційна функція у поєднанні митного та податкового регулювання.
Мельник Т. / [34, с. 5–11]	експортний потенціал, сталий розвиток, ефективність торгівлі	Економічна функція у забезпеченні сталого розвитку експортного потенціалу.

Джерело: складено автором за [11, 12, 14, 16, 19, 34].

Усі автори підкреслюють, що митний тариф є багатофункціональним інструментом, який виконує фіскальну, регуляторну, стимулюючу, захисну та безпекову функції. Він формує баланс між відкритістю ринку та необхідністю захисту національних інтересів, забезпечуючи системність державного управління зовнішньоекономічною діяльністю.

Після проголошення Декларації про державний суверенітет України, наша держава отримала повне право самостійно формувати власну митну політику, розбудовувати національну митну систему та здійснювати митне регулювання на своїй території. Цей крок став ключовим етапом у процесі

становлення економічної незалежності України, адже митна політика є одним із основних механізмів державного управління зовнішньоекономічною діяльністю, спрямованою на захист національних інтересів і розвиток внутрішнього ринку.

Відтоді митно-тарифне регулювання стало важливим інструментом впливу держави на зовнішню торгівлю. Його основними елементами виступають митний тариф України, мито, митна вартість товару та країна походження товару. Від правильного поєднання цих складових залежить ефективність економічної політики держави, рівень конкурентоспроможності національних виробників і стан торговельного балансу країни.

Керівництво митною справою в Україні здійснюють вищі органи державної влади, а спеціально уповноваженим центральним органом у цій сфері є Державна митна служба України (ДМСУ). Саме вона відповідає за реалізацію митної політики, прийняття нормативних актів, контроль за дотриманням законодавства та узгодження внутрішніх митних процедур із міжнародними стандартами. Митне регулювання базується на Митному кодексі України, законах України та міжнародних договорах, ратифікованих Верховною Радою.

У сучасній практиці існують два основні рівні митного регулювання:

Міжнародний рівень – охоплює норми, що формуються в межах міжнародних організацій, таких як Світова організація торгівлі (СОТ), Міжнародний валютний фонд (МВФ), Світовий банк реконструкції та розвитку, а також численні регіональні інтеграційні об'єднання. Цей рівень забезпечує уніфікацію правил торгівлі, сприяє зниженню торговельних бар'єрів і встановлює спільні принципи справляння мита.

Національний рівень – визначається внутрішнім законодавством кожної держави. В Україні він ґрунтується на положеннях Митного кодексу, законах «Про зовнішньоекономічну діяльність» та інших нормативних актах, які встановлюють правила імпорту, експорту та транзиту товарів.

Основою митно-тарифного механізму є мито – непрямий податок, що стягується з товарів та інших предметів під час їх переміщення через митний кордон. Воно включається до кінцевої ціни товару та сплачується за рахунок споживача. Таким чином, мито виконує не лише фіскальну, а й регулюючу функцію, впливаючи на структуру імпорту, ціноутворення та рівень конкурентоспроможності вітчизняної продукції.

Функції митного тарифу поділяються на кілька ключових напрямів:

- ~ Фіскальна – забезпечує надходження коштів до державного бюджету;
- ~ Регулятивна – формує раціональну структуру експорту та імпорту;
- ~ Захисна – створює бар'єри для надмірного імпорту і захищає національних виробників;
- ~ Стимулююча – сприяє розвитку експорту та модернізації виробництва;
- ~ Політична – використовується як інструмент дипломатичного впливу або економічного тиску на інші держави.
- ~ Безпекова функція – забезпечує економічну, продовольчу, екологічну та навіть оборонну безпеку країни шляхом обмеження ввезення критично небезпечних товарів, товарів подвійного призначення, товарів з країн-агресорів тощо. Також дозволяє адаптувати економіку до умов воєнного часу й протидіяти зовнішньоекономічному тиску.

Митна політика тісно пов'язана з іншими фіскальними інструментами – ПДВ, акцизним збором, платою за митне оформлення, проте саме мито має вирішальне значення у формуванні вартості імпортованих товарів. На відміну від ПДВ чи акцизів, які стосуються і внутрішніх виробників, мито безпосередньо впливає на імпорт, надаючи конкурентну перевагу українській продукції.

В Україні застосовуються три види ставок мита:

- ~ Преференційні – надаються товарам із країн, які мають спеціальні торговельні угоди або входять до митних союзів із Україною;

~ Пільгові – поширюються на товари з держав, яким надано режим найбільшого сприяння;

~ Повні – встановлюються для решти країн, із якими немає спеціальних торгових домовленостей.

Крім цього, держава може застосовувати особливі види мит:

~ Спеціальне мито – вводитьься для захисту національних виробників або у відповідь на дискримінаційні дії інших країн;

~ Антидемпінгове мито – накладається у випадках, коли іноземні товари продаються за цінами, нижчими від собівартості, що загрожує внутрішньому ринку;

~ Компенсаційне мито – застосовується, якщо імпортні товари отримують державні субсидії в країні походження.

Таким чином, митно-тарифна система України є гнучким багаторівневим механізмом, що забезпечує не лише надходження до бюджету, а й економічну безпеку, захист внутрішнього ринку та регулювання зовнішньоторговельних потоків. Ефективність її функціонування залежить від гармонійного поєднання національних інтересів і міжнародних зобов'язань.

У сучасних умовах глобальної інтеграції Україна прагне адаптувати свою митну політику до стандартів ЄС, підвищити прозорість процедур, зменшити корупційні ризики й водночас посилити захисну складову для власних виробників. Подальший розвиток митно-тарифного регулювання має бути спрямований на баланс між фіскальними потребами та економічним стимулюванням, що дозволить державі не лише стабілізувати доходи, але й забезпечити стає зростання національної економіки.

Антидемпінгове мито застосовується відповідно до положень Закону України «Про захист національного товаровиробника від демпінгового імпорту» у випадках, коли імпортовані товари на митну територію України продаються за ціною, що значно нижча за звичайну ринкову вартість, і ця практика може завдати шкоди національним виробникам. Такі мита вводяться для захисту внутрішнього ринку та забезпечення чесної конкуренції,

запобігаючи ситуаціям, коли імпортер штучно занижує ціни, щоб витіснити українських виробників. Важливо зазначити, що антидемпінгові заходи застосовуються не лише до імпорту, а й до експорту товарів за межі України, якщо вивезення за надзвичайно низькими цінами створює аналогічну шкоду.

Компенсаційне мито встановлюється на підставі Закону України «Про захист національного товаровиробника від субсидованого імпорту» [2]. Воно застосовується у випадках, коли імпортні товари отримують фінансову підтримку від держави країни-експортера, що може спотворювати конкуренцію на українському ринку. Якщо такі субсидії завдають значної шкоди національним виробникам, запроваджуються компенсаційні мита з метою врівноваження економічних умов. Аналогічні правила діють і для експорту товарів, виробництво або обробка яких частково фінансується субсидіями, якщо їх вивезення шкодить інтересам українських виробників [2].

Особливі види митних платежів формуються на підставі рішень органів державної влади щодо застосування антидемпінгових, компенсаційних або спеціальних заходів відповідно до чинного законодавства України [8]. У випадках, коли імпортовані товари підпадають під дію таких заходів, на них не поширюються будь-які преференції або вони можуть бути тимчасово призупинені чи скасовані відповідними органами.

Нарахування мит здійснюється на основі митної вартості товарів — тобто фактичної ціни, сплаченої або такої, що підлягає сплаті на момент перетину митного кордону України [8]. Мито сплачується митним органам, а у випадку товарів, що пересилаються через міжнародні поштові відправлення — підприємствам зв'язку. Державна фіскальна служба України встановлює порядок надання відстрочки або розстрочки сплати митних платежів [8].

Митна вартість визначається як заявлена декларантом або встановлена митним органом вартість товарів, що перетинають кордон. Основними завданнями визначення митної вартості є нарахування митних платежів, застосування заходів державного регулювання зовнішньоекономічної діяльності, ведення митної статистики та розрахунок податкових зобов'язань

[8]. Декларант при переміщенні товарів подає декларацію митної вартості, де зазначаються фактурна ціна та додаткові витрати, що не включені у рахунок-фактуру, зокрема: витрати на транспортування, страхування, навантаження/розвантаження та комісійні платежі [8].

Визначення митної вартості може здійснюватися кількома методами, серед яких основним є метод за ціною договору. До другорядних методів належать: метод за ціною ідентичних або подібних товарів, метод віднімання або додавання вартості, а також резервний метод. При розрахунку митної вартості враховуються умови постачання відповідно до Інкотермс, що визначають, які витрати включені до ціни та коли вони понесені — до або після перетину кордону [8].

Митний тариф є одним з ключових інструментів державного регулювання зовнішньоекономічної діяльності, оскільки реалізує не лише фіскальні, а й регулятивні, захисні, стимулюючі, безпекові та політичні функції [5; 8; 34]. Фіскальна функція полягає у формуванні значної частки доходів державного бюджету: зокрема, чинний Закон України «Про Митний тариф України» №2697-IX від 1 січня 2023 року передбачає, що ставки ввізного мита встановлюються виключно законами України [5].

Регулятивна функція проявляється у зміні структури імпорту й експорту через диференційовані тарифні ставки: наприклад, у 2025 році ставка ввізного мита для групи товарів з високою конкуренцією становить X % (за офіційними таблицями ставок) [25; 26]. Захисна функція тарифу дає змогу скоротити імпорт товарів, які загрожують національному виробнику або сприяють надмірному припливу дешевої продукції з-за кордону. Стимулююча функція полягає у застосуванні знижених або нульових ставок щодо експорту або імпорту модернізаційних товарів, що сприяє оновленню виробничої бази.

Безпекова функція передбачає використання тарифних заходів для захисту економічної та національної безпеки: зокрема, обмеження ввезення товарів подвійного призначення, товарів із країн-агресорів, підтримку

внутрішнього ринку в умовах воєнного стану [30]. У межах політичної функції митний тариф може бути інструментом зовнішньоекономічного тиску: наприклад, підвищення тарифів чи надання пільг може бути частиною дипломатичної стратегії держави.

Наукові дослідження підкреслюють, що сучасна митно-тарифна політика — це не просто «податок на кордоні», а багатофункціональний інструмент економічної політики держави [13; 34; 41]. Таким чином, митний тариф виконує функції фіскального наповнення бюджету, регулювання зовнішньоекономічних потоків, захисту національних інтересів, стимулювання модернізації, інтеграції до глобального ринку та гарантування економічної безпеки.

Країна походження товару є ключовим елементом митно-тарифного регулювання. Вона визначає застосування тарифних і нетарифних заходів, а також ведення статистики зовнішньої торгівлі. Країною походження вважається держава, де товар повністю вироблений або зазнав достатньої обробки відповідно до критеріїв, встановлених Митним кодексом. Якщо у виробництві товару беруть участь кілька країн, визначення походження здійснюється за критерієм достатньої обробки: країною походження вважається держава, де здійснено основні операції, що надають товару його характерні властивості.

Головним документом, що підтверджує походження товару, є сертифікат походження, який подається митним органом у передбачених законом випадках. Регламентація правил походження товарів здійснюється відповідно до Угоди СОТ, що гарантує прозорість і об'єктивність процедур, забезпечує відсутність дискримінації та стимулює чесну міжнародну торгівлю. В довгостроковій перспективі ці правила спрямовані на гармонізацію процедур для всіх країн-членів СОТ, створюючи єдину основу для визначення походження товарів та забезпечення справедливого обкладення митами.

1.3 Роль митно-тарифного регулювання в забезпеченні економічної безпеки

Митно-тарифне регулювання є ключовим інструментом державного контролю у сфері зовнішньоекономічної діяльності та важливим механізмом забезпечення економічної безпеки країни. Воно дозволяє державі захищати національну економіку від негативного впливу зовнішніх факторів, контролювати потоки товарів через митний кордон та стимулювати розвиток внутрішнього виробництва. Через систему тарифів і митних зборів держава може обмежувати імпорт продукції, що конкурує з вітчизняними товарами, а також підвищувати конкурентоспроможність національних підприємств.

Таблиця 1.3 демонструє підходи науковців до розуміння зв'язку між митно-тарифною політикою та рівнем економічної безпеки держави.

Таблиця 1.3.

Роль митно-тарифного регулювання в забезпеченні економічної безпеки

Науковець / джерело	Сутність взаємозв'язку тарифу та безпеки
Бережнюк І. Г. / [12]	Митно-тарифне регулювання як механізм протидії зовнішнім ризикам та кризам.
Пашко П. В. / [41, с. 74–86]	Тариф як елемент системи митної безпеки держави.
Касперович Ю. В. / [30, с. ...]	Підкреслює фіскальний аспект економічної безпеки через оптимізацію тарифів у період гібридних загроз.
Войтов С. Г. / [16, с. 21–24]	Вказує на структурну роль тарифу в зміцненні економічного потенціалу держави.
Новікова К. І. / [39, с. 141–145]	Підкреслює стратегічну важливість тарифної політики для стійкості економічної системи.
Білецький А. / [13, с. 109–118]	Наголошує, що митний тариф має забезпечувати збалансованість доходів держави та інтересів бізнесу.

Джерело: складено автором за [12, 13, 16, 30, 39, 41].

Митно-тарифне регулювання є ключовим чинником економічної безпеки, адже воно одночасно впливає на доходну частину бюджету, стан внутрішнього ринку, експортно-імпортний баланс та стійкість національної економіки. Науковці підкреслюють необхідність оптимізації тарифних інструментів відповідно до сучасних викликів — від глобальних криз до гібридних загроз.

Митно-тарифна політика відіграє важливу роль у фінансовій стабільності держави, оскільки надходження від митних платежів становлять значну частину державного бюджету, забезпечуючи фінансові ресурси для підтримки економіки, соціальних програм та інвестиційних проєктів.

Регулювання через тарифи також дозволяє впливати на структуру зовнішньоекономічної діяльності, підтримуючи стратегічні галузі та баланс торгівлі, зменшуючи ризики від імпорту продукції, яка може шкодити економіці або здоров'ю населення. Крім того, митно-тарифна політика стимулює технологічний розвиток, створюючи умови для модернізації виробництва через зниження мита на імпорт обладнання, технологій та сировини. Вона також допомагає зменшувати тіншову економіку та нелегальний обіг товарів, забезпечуючи прозорість зовнішньоекономічних операцій та дотримання законодавства.

Завдяки митно-тарифному регулюванню держава здатна швидко реагувати на зовнішні економічні виклики, такі як коливання цін на міжнародних ринках або торгові обмеження інших країн, тим самим мінімізуючи ризики для економічної стабільності. Цей механізм також сприяє формуванню рівних умов для підприємств, які легально працюють на внутрішньому ринку, захищаючи їх від недобросовісної конкуренції та створюючи передбачуване середовище для інвесторів. Водночас митно-тарифне регулювання забезпечує контроль за переміщенням стратегічних товарів, технологій та ресурсів, що мають важливе значення для національної економіки та безпеки.

У цілому, митно-тарифне регулювання є невід'ємною складовою економічної безпеки держави. Воно поєднує функції захисту національного виробника, контролю фінансових потоків, стимулювання розвитку стратегічних секторів та забезпечення прозорості зовнішньоекономічної діяльності. Через ці механізми держава створює умови для стабільного економічного розвитку, захищає внутрішній ринок від негативних зовнішніх впливів і підтримує конкурентоспроможність національної економіки на міжнародній арені. Митно-

тарифне регулювання, таким чином, виконує одночасно економічну, фінансову та стратегічну функції, будучи ефективним інструментом забезпечення економічної безпеки країни.

Митно-тарифне регулювання виступає одним із ключових інструментів забезпечення економічної безпеки держави, особливо у контексті сучасних глобальних викликів та нестабільності на зовнішніх ринках. Ефективна митна політика дозволяє контролювати потоки товарів через кордон, захищати національних виробників від неконкурентного імпорту, підтримувати фінансову стабільність та стимулювати економічний розвиток. Україна, як держава, що прагне зміцнити власну економічну незалежність та забезпечити захист стратегічних галузей, використовує митно-тарифне регулювання як механізм протекціонізму, що дозволяє мінімізувати зовнішні ризики для національної економіки.

У сучасних умовах глобалізації, геоекономічних викликів та озброєного конфлікту регулювання митно-тарифної політики набуває ознак стратегічного інструменту забезпечення економічної безпеки держави. Перш за все, митно-тарифне регулювання сприяє фінансовій безпеці, оскільки стабільність митних надходжень спричинює зменшення фіскальних ризиків та зміцнення бюджетної стійкості. Дослідження показують, що митно-тарифні заходи є визначальним фактором впливу на зовнішньоекономічну діяльність і, як наслідок, на стан економічної безпеки. З точки зору виробничої та зовнішньоекономічної безпеки, митно-тарифні нь інструменти дозволяють захищати стратегічні галузі виробництва, впливати на структуру імпорту, зменшувати залежність від окремих країн-постачальників. Наприклад, правова норма статті 280 Митний кодекс України чітко передбачає, що ставки мита встановлюються законами, а їхня диференціація можливість використовується для адресного впливу на імпорт/експорт. У контексті сучасної безпеки митно-тарифне регулювання також має антисанкційний характер: обмеження ввезення товарів, що можуть використовуватись у військових або критично важливих цілях, контролюють логістичні ризики та зміцнюють національну

стійкість. Публікації останніх років підкреслюють, що митна безпека, яка є компонентом економічної безпеки, передбачає ефективне адміністрування зборів і податків, захист від контрабанди, а також адаптацію процедур митної справи до сучасних викликів. Отже, митно-тарифне регулювання в Україні виконує комплексну роль — воно поєднує функції контролю митного кордону, оподаткування, стимулювання експорту, захисту внутрішнього виробництва та забезпечення економічної безпеки в ширшому сенсі слова.

Сутність митно-тарифного регулювання полягає у встановленні митних ставок на імпорتنі та експортні товари, застосуванні податкових зборів та інших фінансових інструментів, що формують цінові і ринкові сигнали. Таке регулювання спрямоване на підтримку внутрішнього виробництва, захист робочих місць, стимулювання інвестицій у критично важливі галузі та збереження фінансової стабільності держави. Зокрема, через тарифи на імпорتنі товари держава може збільшувати вартість іноземної продукції на внутрішньому ринку, створюючи для національних виробників цінову перевагу. Це дозволяє збалансувати співвідношення між світовими цінами та цінами на внутрішньому ринку, а також регулювати конкуренцію між імпортними та вітчизняними товарами.

Важливо зазначити, що митно-тарифна політика є не лише економічним інструментом, а й елементом національної безпеки. В умовах глобалізації та активного розвитку міжнародної торгівлі контроль за імпортом і експортом стратегічних товарів, ресурсів і технологій набуває надзвичайної важливості. Через митні механізми держава може регулювати переміщення товарів, що мають потенціал впливу на фінансову стабільність, енергетичну безпеку, промисловий потенціал та інфраструктурні ресурси країни. Митно-тарифне регулювання дозволяє не лише захищати внутрішній ринок від надмірного імпорту, але й стимулювати модернізацію виробничих потужностей через впровадження технологій та обладнання, які імпортуються на пільгових умовах.

Аналітичні дані [41] свідчать, що застосування митних тарифів прямо впливає на фінансовий стан держави. Надходження від митних платежів є значним джерелом доходів державного бюджету та дозволяють фінансувати соціальні програми, інвестиційні проекти та підтримку критично важливих секторів економіки. Для України, наприклад, митні надходження традиційно формують від 15 до 20 % доходів державного бюджету, що свідчить про їх стратегічне значення для забезпечення економічної стабільності та захисту національних інтересів.

На практиці застосування митно-тарифних інструментів дозволяє впливати на структуру зовнішньоекономічної діяльності та забезпечувати її збалансованість. Через регулювання імпорту держава може обмежувати надходження продукції, яка конкурує з вітчизняними товарами, тим самим створюючи сприятливі умови для розвитку внутрішнього виробництва. У свою чергу, експортне тарифне регулювання дозволяє стимулювати вихід на зовнішні ринки та підвищувати конкурентоспроможність українських підприємств. Важливим аспектом є також підтримка стратегічних галузей, таких як оборонна промисловість, енергетика, машинобудування, сільське господарство та високотехнологічне виробництво. Митні обмеження та стимули дозволяють державі забезпечити захист цих секторів від несприятливих зовнішніх впливів та підтримати їх розвиток у довгостроковій перспективі [30].

Україна має право вводити тимчасові кількісні обмеження на імпорт для захисту галузей, що перебувають на початкових етапах розвитку або стикаються з серйозними труднощами, які можуть призводити до соціальних проблем. Хоча на практиці цей механізм застосовується рідко, він слугує важливим резервним інструментом захисту національної економіки. Натомість у більшості випадків держава використовує протекціоністські заходи у вигляді тарифних та податкових механізмів, що забезпечує гнучке регулювання імпорتنих потоків та сприяє розвитку внутрішнього виробництва [2].

Аналіз статистичних даних [24] демонструє, що зміни митної політики мають прямий вплив на обсяги зовнішньоекономічної діяльності. Так, у 2015 році, незважаючи на позитивні тенденції переорієнтації української економіки на європейські ринки, відбулося скорочення двосторонньої торгівлі через падіння обсягів зовнішньої торгівлі в цілому. Згідно з даними Держкомстату, загальний обсяг торгівлі товарами між Україною та ЄС у січні–листопаді 2015 року склав 25,7 млрд дол. США, при цьому експорт становив 11,8 млрд дол. США, а імпорт – 14 млрд дол. США, що на понад чверть менше, ніж у 2014 році. Це свідчить про те, що митно-тарифна політика повинна не лише захищати внутрішній ринок, але й стимулювати активізацію експорту, щоб компенсувати негативні зовнішні впливи.

Митні тарифи впливають на економічні процеси через так званий ціновий ефект. Подорожчання імпортованих товарів на внутрішньому ринку створює можливість для національних виробників скористатися ціновою перевагою та зміцнити свої позиції на ринку. Ефективність цього механізму визначається не лише розміром тарифів, а й рівнем конкуренції на ринку, рівнем розвитку внутрішніх виробничих потужностей та спроможністю підприємств адаптуватися до змін у попиті. У довгостроковій перспективі тарифна політика дозволяє забезпечити імпортозаміщення, стимулювати модернізацію виробництва та підвищити якість національної продукції [13; 34].

Варто підкреслити, що митно-тарифне регулювання тісно пов'язане з іншими інструментами державного впливу на економіку, такими як податкове стимулювання, державні дотації та кредитні програми. Комплексне застосування цих механізмів дозволяє досягати більшої ефективності у забезпеченні економічної безпеки, оскільки забезпечує комплексний підхід до регулювання ринкових процесів та захисту стратегічно важливих галузей [41].

Однією з ключових функцій митно-тарифного регулювання є забезпечення прозорості зовнішньоекономічних операцій та боротьба з нелегальним обігом товарів. Чітко встановлені ставки тарифів та митні

процедури дозволяють контролювати переміщення товарів, запобігати ухиленню від сплати податків та зборів, а також забезпечують захист інтелектуальної власності та контроль за якістю продукції. Це, у свою чергу, зміцнює економічну безпеку та фінансову стабільність держави, створюючи сприятливі умови для інвестицій та розвитку бізнесу.

Митно-тарифне регулювання також має стратегічне значення для розвитку інфраструктури та стимулювання технологічного оновлення економіки. Пільгові тарифи на імпорт обладнання, технологій та матеріалів сприяють модернізації виробництва, підвищенню продуктивності та якості національної продукції. Це дозволяє Україні інтегруватися у світові виробничі та технологічні ланцюги, зберігаючи при цьому контроль за критично важливими ресурсами та товарами, що мають стратегічне значення.

У сучасних умовах глобалізації та посилення міжнародної конкуренції митно-тарифна політика стає не просто економічним інструментом, а частиною національної стратегії економічної безпеки. Вона дозволяє забезпечити захист національних інтересів, збалансувати зовнішньоекономічні потоки та підтримати розвиток пріоритетних галузей, водночас створюючи передбачуване середовище для бізнесу та інвесторів.

Таким чином, митно-тарифне регулювання є ключовим захисним механізмом, який дозволяє українським товаровиробникам витримувати конкуренцію на міжнародних ринках, стимулювати розвиток внутрішнього виробництва та забезпечувати економічну безпеку країни. Його ефективність залежить від комплексного підходу, який поєднує тарифи, податки, регулювання імпорту та експорту, контроль за дотриманням законодавства та стимулювання технологічного розвитку.

РОЗДІЛ 2

АНАЛІЗ ЗАСТОСУВАННЯ МИТНОГО ТАРИФУ В КОНТЕКСТІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ МИТНОЇ БЕЗПЕКИ

2.1 Законодавчі засади формування та застосування митного тарифу

У науковій літературі спостерігається плюралізм підходів до трактування понять «митне регулювання», «митно-тарифне регулювання», «митні відносини» та «тарифна політика». Переважна більшість дослідників погоджується, що митно-тарифні механізми здійснюють істотний регуляторний вплив на зовнішньоекономічну діяльність, хоча деталізація термінології залишається дискусійною.

Так, О. Б. Єгоров визначає митно-тарифне регулювання як діяльність держави через уповноважені органи, спрямовану на організацію переміщення товарів і транспортних засобів через митний кордон, справляння митних платежів, проведення митного контролю та забезпечення дотримання встановлених правил. У його тлумаченні митно-тарифне регулювання охоплює економічні, організаційні та адміністративні засоби державного впливу, які спрямовані на впорядкування та оптимізацію зовнішньоекономічних процесів [17].

Важливим є підхід І. Г. Бережнюка, який розглядає митне регулювання як цілеспрямований вплив держави в особі її органів, насамперед митних, на суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності для узгодження їхніх дій із державними економічними інтересами. Вчений акцентує, що у попередніх редакціях Митний кодекс України пріоритет мав фіскальний аспект митної політики, проте сьогодні акценти поступово зміщуються у бік стимулювання ділової активності, розвитку експорту та партнерства між державою і бізнесом [12].

Також, згідно з текстом Закону України «Закон України «Про зовнішньоекономічну діяльність»» від 16 квітня 1991 р. № 959-ХІІ, держава здійснює регулювання ЗЕД в особі її органів управління та за допомогою визначених законом засобів [2].

Окремі науковці, наприклад Т. О. Дяченко, вважають митно-тарифне регулювання інструментом протекціонізму, спрямованим на захист національних виробників через систему митних платежів. Проте такий підхід видається дещо спрощеним, оскільки функціонал митно-тарифного механізму значно ширший. Він не лише виконує захисну функцію, але й сприяє економічній стабілізації, розвитку експорту, забезпеченню бюджетних надходжень та інтеграції у міжнародні ринки [23].

Отже, митно-тарифне регулювання в Україні виконує комплексну роль у структурі державного управління. Воно поєднує функції контролю, оподаткування, стимулювання зовнішньоекономічних процесів і забезпечення економічної безпеки. Сучасна тенденція розвитку полягає у поєднанні протекціоністських заходів із лібералізацією торгівлі, що дозволяє адаптувати національну економіку до вимог міжнародних ринків і водночас — зберігати стратегічні інтереси держави.

У сучасній науковій думці питання митно-тарифного регулювання посідає важливе місце як у правничих, так і в економічних дослідженнях. Для представників юридичної науки головний інтерес становить не стільки економічна сутність тарифів, скільки правовий механізм їхнього застосування, порядок реалізації тарифних заходів, законодавчі гарантії та принципи регулювання зовнішньоекономічних процесів. У межах цієї парадигми митно-тарифне регулювання розглядається як комплекс правових норм, процедур і інституцій, спрямованих на формування збалансованої системи впливу держави на зовнішньоторговельні відносини.

Серед правознавців, а також представників економічних і управлінських наук, досить поширеною є позиція, згідно з якою розмежування митних заходів на тарифні та нетарифні визначається їх належністю до інструментів тарифного

регулювання. Інакше кажучи, те, що безпосередньо пов'язане з митними ставками, тарифами чи збором мита, відноситься до тарифних методів, тоді як усі інші заходи контролю, обмежень або стимулювання — до нетарифних. Такий підхід дозволяє класифікувати інструменти державного впливу відповідно до їхнього місця у структурі зовнішньоекономічного регулювання, однак єдиної позиції щодо поняття «митно-тарифне регулювання» у правовій науці поки що не вироблено.

Так, І. В. Тимошенко пропонує тлумачити митно-тарифне регулювання як сукупність організаційних, економічних (тарифних) і адміністративних (нетарифних) заходів, які покликані забезпечити захист національних виробників, врівноважити структуру експорту та імпорту, а також гарантувати стабільність надходжень до державного бюджету. Проте включення до цього визначення нетарифних засобів викликає певні сумніви, оскільки воно розширює зміст поняття за межі його традиційного тлумачення. Митно-тарифне регулювання, як свідчить сама його назва, має ґрунтуватися переважно на використанні митних тарифів, ставок та правил їх застосування, тоді як нетарифні заходи становлять окрему групу інструментів митної політики.

У сучасних умовах регулювання зовнішньоторговельної діяльності України здійснюється на основі нормативно-правових актів двох основних рівнів:

~ Наднаціональне законодавство – це міжнародні угоди, конвенції та домовленості, до яких Україна приєдналася, що визначають правила і стандарти зовнішньоекономічної діяльності.

~ Національне законодавство – закони, кодекси та підзаконні акти, прийняті в межах України для забезпечення внутрішнього регулювання ЗЕД.

Інтеграційна спрямованість розвитку українського законодавства та міжнародні зобов'язання держави визначають значну роль міжнародних конвенцій та угод у сфері митного права. Зокрема, у випадку наявності суперечностей між міжнародними актами, ратифікованими в Україні, та

національними законами, пріоритет надається міжнародним договорам [1, с. 15].

Правову основу митно-тарифного регулювання становлять різноманітні нормативно-правові акти, що видаються компетентними органами митної служби, а також закони, у яких закріплені цілі, сфери застосування та механізми як тарифного, так і нетарифного регулювання торгово-економічних відносин. За допомогою митно-тарифного регулювання держава впливає на зовнішньоекономічний оборот країни та захищає внутрішній ринок, встановлюючи митні збори, податки, обмеження, квоти та заборони як на імпорт, так і на експорт товарів.

Конституція України є основним джерелом митного права, закріплюючи принципи верховенства права, забезпечення захисту власності, екологічної безпеки, територіальної цілісності та суверенітету держави, а також спрямування зовнішньоекономічної діяльності на підтримку національних інтересів через мирну та взаємовигідну співпрацю з міжнародним співтовариством [1]. Згідно з пунктом 9 статті 92 Конституції, засади зовнішньоекономічної діяльності та митної справи регулюються виключно законами України.

Проте найбільше навантаження з регулювання митних відносин покладається на Митний кодекс України (МКУ), який є кодифікованим зібранням основних норм митного права. Діючий МКУ був прийнятий у 2012 році і містить детальні положення щодо митних процедур, тарифів, адміністративних повноважень та відповідальності.

Важливу роль у регулюванні митних відносин відіграють підзаконні нормативні акти, що відображають адміністративну нормотворчість. До них належать укази Президента, постанови Кабінету Міністрів, накази центральних органів виконавчої влади, зокрема Державної митної служби України (ДМСУ). ДМСУ є ключовим органом, що реалізує державну митну політику, забезпечує функціонування митної системи, видає організаційно-розпорядчі документи та

накази, які підписуються Головою служби, і контролює виконання законодавчих норм у сфері митної справи [25].

Основними суб'єктами реалізації митної політики виступають органи доходів і зборів України. Стаття 545 Митного кодексу України передбачає дворівневу систему цих органів: до першого рівня належить Державна митна служба, до другого – митниці та митні пости, які виконують свої функції на територіях, визначених законодавством (ст. 547 МКУ) [8].

Митне адміністрування — це комплексна діяльність органів виконавчої влади, спрямована на забезпечення дотримання законів щодо тарифного та нетарифного регулювання, а також гарантування прав і свобод громадян та підприємств, що здійснюють зовнішньоекономічну діяльність. Воно включає здійснення контролю, оформлення товарів, нарахування платежів, перевірку дотримання міжнародних стандартів та реалізацію державної митної політики в цілому.

Механізм правового регулювання митної сфери є системою юридичних засобів, організованих таким чином, щоб впорядкувати суспільні відносини та забезпечити захист інтересів суб'єктів права [46, с. 590]. Механізм адміністративно-правового регулювання включає адміністративно-правові норми, акти тлумачення, реалізації та відповідні відносини між суб'єктами [18, с. 23].

Митне адміністрування є ключовим елементом державного регулювання зовнішньоекономічної діяльності та основним інструментом забезпечення як нетарифного, так і митно-тарифного регулювання. Воно виконує роль центрального механізму митно-правового впливу на діяльність підприємств, що беруть участь у зовнішньоторговельних операціях, забезпечуючи дотримання законодавчих норм, контроль за переміщенням товарів та транспортних засобів через митний кордон, а також формування обліку та системи звітності.

До основних заходів митного адміністрування відносяться такі складові:

~ облік підприємств та осіб, що здійснюють зовнішньоекономічну діяльність, в органах виконавчої влади, які реалізують державну митну політику;

~ порядок декларування товарів та транспортних засобів, що передбачає оформлення митної документації та надання її до митних органів у встановленому порядку;

~ порядок митного оформлення та митного контролю, який охоплює всі етапи перевірки товарів, виявлення порушень та нарахування відповідних митних платежів;

~ запровадження та функціонування системи управління ризиками, що дозволяє ефективно ідентифікувати потенційно ризикові операції та здійснювати пріоритетний контроль;

~ перевірка системи обліку та звітності підприємств, яка здійснюється за допомогою методів аудиту, порівняння даних, контролю за достовірністю декларацій та супровідних документів.

Кожен із цих заходів має чітко визначену процедуру, стадії реалізації та нормативне підґрунтя, що забезпечує їх законність і ефективність. Важливо зазначити, що здійснення митного контролю та оформлення товарів і транспортних засобів можливе лише компетентними органами виконавчої влади та уповноваженими митними посадовцями, що гарантує дотримання правових норм та захист інтересів держави.

Особливість сучасного митного контролю полягає в його комплексності. Під час оформлення товарів митні органи зобов'язані враховувати не лише норми митного права, а й положення інших галузей права, що регулюють діяльність підприємств, безпеку та охорону здоров'я населення, стандарти якості продукції та екологічні вимоги. Це вимагає високого рівня координації між різними контролюючими органами, оскільки іноді виникають суперечності та конфліктні ситуації при проведенні перевірок.

Контрольні заходи митного адміністрування слід розглядати як етап управлінського процесу, що забезпечує виконання державних функцій у сфері

регулювання зовнішньоекономічної діяльності. Сучасна система контролю в Україні потребує удосконалення, оскільки значна частка економічної діяльності залишається у тіні, що створює ризики для фінансової стабільності та економічної безпеки держави.

Важливим елементом митного адміністрування є процедура обліку підприємств, що здійснюють зовнішньоекономічну діяльність. Перед тим, як здійснювати митне оформлення вантажів, підприємство зобов'язане звернутися до відповідного органу виконавчої влади та стати на облік. Для цього подається заявка встановленої форми з інформацією про особу або юридичну особу, яка здійснює операції з товарами.

Облік проводиться на заявочному принципі і включає кілька етапів. По-перше, розгляд заяви про взяття на облік: прийняття рішення про початок процедури, визначення відповідального виконавця у підрозділі митниці та призначення стадій перевірки даних. Ця процедура може здійснюватися безпосередньо в підрозділі митниці або дистанційно через електронні засоби, що значно спрощує процес і скорочує час оформлення.

По-друге, здійснюється перевірка наданих даних у державних реєстрах, таких як Єдиний державний реєстр юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та платників податків. Відповідальність за достовірність поданої інформації несе керівник підприємства, а за її коректне внесення до баз даних – інспектор митниці. На цьому етапі також визначається перелік документів для електронного подання, використання надійних засобів цифрового підпису та сертифікатів відкритих ключів.

По-третє, після перевірки даних відбувається внесення облікових відомостей про підприємство до централізованої електронної бази єдиної автоматизованої інформаційної системи митних органів. Кожному суб'єкту присвоюється унікальний обліковий номер, що формується за схемою, яка включає літерний код країни, цифровий код статусу суб'єкта ЗЕД та номер за ЄДРПОУ для юридичних осіб або код платника податків для фізичних осіб-підприємців. Така система забезпечує уніфіковане ведення обліку, контроль за

дотриманням митних правил та підвищує ефективність адміністративного управління у сфері зовнішньоекономічної діяльності.

Таким чином, митне адміністрування виступає багаторівневим механізмом, що охоплює організаційні, правові та технічні заходи для забезпечення законності, прозорості та ефективності зовнішньоторговельних операцій, одночасно захищаючи інтереси держави та суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності. Воно поєднує інструменти контролю, обліку, декларування та управління ризиками, що дозволяє реалізувати державну митну політику у всій її комплексності та забезпечує стабільність економічної системи країни.

Наявність у суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності електронного облікового номера забезпечує їм низку ключових можливостей. По-перше, зареєстровані користувачі отримують оперативний доступ до інформації про суб'єкта ЗЕД у будь-якому пункті пропуску або митного оформлення на території України, використовуючи сучасні термінали супутникового зв'язку та електронні системи. По-друге, підприємство може здійснювати митне оформлення товарів у будь-якому підрозділі митниці незалежно від географічного розташування. Такий підхід значно спрощує логістику, скорочує час проведення митних процедур та підвищує ефективність зовнішньоекономічної діяльності.

Наступним важливим етапом є формування Витягу з реєстру осіб, які здійснюють операції з товарами. Підприємство отримує оформлений документ, який засвідчується особистою номерною печаткою і може бути використаний для проведення митного оформлення товарів та транспортних засобів. Витяг може бути виданий як у паперовій, так і в електронній формі, що дозволяє інтегрувати його у сучасні автоматизовані системи обліку та контролю.

Процедура внесення змін до реєстру аналогічна первинному обліку: усі зміни відображаються у центральній інформаційній базі, при цьому попередні дані зберігаються для забезпечення історичної достовірності та контролю за суб'єктами діяльності. У випадку ліквідації підприємства його облікові дані

видаляються з поточного реєстру, проте зберігаються в архіві електронної бази, що дозволяє проводити перевірки та аудит минулої діяльності. Варто підкреслити, що анулювати обліковий номер без відповідної заяви керівника або без скасування державної реєстрації неможливо, що гарантує захист прав підприємства та стабільність облікової системи.

Декларування товарів та транспортних засобів здійснюється суб'єктами ЗЕД безпосередньо або через митного брокера, який виступає посередником. У процесі декларування застосовується митна декларація, оформлена на бланках єдиного адміністративного документа. Декларант несе повну юридичну відповідальність за достовірність зазначеної інформації, а оформлена декларація підтверджує права і обов'язки учасників зовнішньоекономічної угоди щодо проведення правових, фінансових та господарських операцій.

Правовою основою зовнішньоекономічної діяльності є зовнішньоекономічний договір, укладений між сторонами відповідно до національного законодавства України. Контракти можуть включати міжнародні стандарти та рекомендації міжнародних організацій, якщо це не суперечить законодавству. Для укладення зовнішньоекономічного договору не потрібно отримувати додатковий дозвіл органів державної влади, за винятком випадків, прямо передбачених законами України. Суб'єкти ЗЕД можуть укладати будь-які договори, крім тих, що заборонені законодавством, при цьому права та обов'язки визначаються вибором правової системи сторін.

Ось перелік основних міжнародних угод, до яких приєдналася Україна та які визначають правила і порядок здійснення зовнішньоекономічної діяльності:

World Trade Organization (дата вступу України: 16 травня 2008 р.) — багатостороння угода, що формує рамки міжнародної торгівлі товарів і послуг.

Угода про асоціацію між Україною та Європейським Союзом (зокрема зона вільної торгівлі DCFTA) — підписана 21 березня 2014 р. (політична частина) і 27 червня 2014 р. (економічна частина), набула чинності 1 вересня 2017 р.

Угода про вільну торгівлю між Україною та Європейською вільною торгівельною асоціацією (EFTA) — угода з країнами EFTA (Норвегія, Швейцарія, Ісландія, Ліхтенштейн) як частина правового режиму після вступу України в СОТ.

Конвенція про спільний транзит (Common Transit Convention) — режим спільного транзиту, до якого приєдналася Україна 1 жовтня 2022 р., спрощуючи митні процедури при переміщенні через митний кордон.

Таким чином, митно-тарифне регулювання та облік суб'єктів ЗЕД здійснюється на основі комплексного поєднання національних правил та міжнародних стандартів, інтегруючи електронні системи, стандарти оформлення документів, контрольні та аналітичні механізми. Такий підхід забезпечує не лише дотримання законності та прозорості, а й підвищує ефективність управління зовнішньоекономічною діяльністю, створює сприятливі умови для бізнесу та зміцнює економічну безпеку країни.

2.2 Вплив тарифного регулювання на ефективність зовнішньоекономічної діяльності

Вплив тарифного регулювання на ефективність зовнішньоекономічної діяльності України можна оцінювати через аналіз надходжень до державного бюджету, структури митних платежів та податкового навантаження на імпорт, що відображено в Таблицях 2.1 і 2.2. Динаміка доходів бюджету за 2020–2024 рр. свідчить про те, що при зростанні загальних надходжень із 1 076,0 млрд грн у 2020 році до 2 002,6 млрд грн у 2024 році значна частина приросту забезпечується податковими надходженнями, зокрема митними платежами.

Таблиця 2.1

Динаміка доходів Державного бюджету України за 2020–2024 рр., млрд.. грн

Групи доходів	2020	2021	2022	2023	2024
Разом доходів, в т.ч.	1	1	1	1	2

	076,0	296,9	787,4	947,2	002,6
Податкові надходження, в т.ч.	851,1	1 107,1	949,8	901,8	969,6
Акцизний податок із ввезених на митну територію України підакцизних товарів, в т.ч.	57,8	79,6	41,7	39,9	42,6
– лікєро-горілчані вироби	2,4	3,1	2,2	3,5	2,9
– тютюнові вироби	2,3	12,2	18,6	20,3	22,7
– транспортні засоби	11,0	16,4	5,0	6,95	5,4
– пальне	42,0	47,8	15,7	23,4	24,8
ПДВ із ввезених на митну територію України товарів	274,1	380,7	253,1	284,6	298,6
Ввізне мито	30,2	36,9	23,3	26,6	27,4
Вивізне мито	0,3	1,3	2,3	3,1	4,4
Разом митних платежів	362,4	498,5	321,0	399,8	465,8

Джерело: складено автором за [11].

Так, таблиця 2.1 демонструє динаміку доходів Державного бюджету України за 2020–2024 рр., зокрема податкових надходжень та митних платежів. Дані показують зростання загальних доходів бюджету з 1 076,0 млрд грн у 2020 році до 2 002,6 млрд грн у 2024 році. При цьому частка податкових надходжень коливається, а надходження від акцизного податку, ПДВ на імпорт та ввізного мита змінюються залежно від економічних та законодавчих факторів. При цьому структура надходжень демонструє високу чутливість до тарифного регулювання: наприклад, у 2021 році сумарні митні платежі досягли 498,5 млрд грн, що на 36,5% перевищує показник 2020 року, завдяки збільшенню ставок ПДВ на імпорт та акцизів на підакцизні товари, а також зростанню обсягів ввезення транспортних засобів і пального. Таке підвищення тарифного навантаження позитивно вплинуло на фіскальні доходи, демонструючи прямий кореляційний зв'язок між тарифами та бюджетними надходженнями.

Таблиця 2.2

Динаміка надходжень митних платежів та податкового навантаження на імпорт в Україні (2020–2024 рр.)

Рік	Надходження митних платежів до держбюджету, млрд грн	Оподатковуваний імпорт, млрд дол. США	Надходження платежів від імпорту, млрд дол. США	Податкове навантаження, млрд дол. США
2020	241,2	52,73	13,67	0,26
2021	305,1	54,57	14,55	0,27
2022	160,0	49,43	13,45	0,27

2023	285,3	67,8	17,93	0,26
2024	300,6	44,0	9,23	0,21

Джерело: складено автором за [11].

Подальший аналіз даних таблиці 2.2 вказує на обмеженість механізму тарифного регулювання у періоди економічних і зовнішньоекономічних шоків.

У період 2020–2024 років в Україні спостерігалася нестабільна динаміка митних надходжень до державного бюджету, яка відображає як внутрішні економічні коливання, так і вплив зовнішньополітичних чинників. Після зростання у 2021 році до 305,1 млрд грн, у 2022 році показник впав до 160 млрд грн — наслідок активної фази повномасштабного вторгнення РФ, зниження торговельної активності, зменшення обсягів імпорту та запровадження окремих податкових пільг. У наступні роки митні надходження знову почали зростати, досягнувши 300,6 млрд грн у 2024 році, що свідчить про часткове відновлення економічної активності та зміну підходів до фіскального регулювання імпорту.

Водночас показник оподаткованого імпорту мав неоднозначну динаміку: максимальний обсяг спостерігався у 2023 році (67,8 млрд дол. США), що могло бути пов'язано з активізацією імпорту критичного обладнання, паливно-енергетичних товарів та гуманітарної допомоги. Однак у 2024 році імпорт знизився до 44 млрд дол. США, що, ймовірно, пов'язано з посиленням митного контролю, скороченням зовнішнього попиту, а також падінням ділової активності в умовах воєнного стану та переорієнтації на внутрішнє виробництво.

Зниження податкового навантаження з 0,26–0,27 млрд дол. США у 2020–2023 роках до 0,21 у 2024 році свідчить про лібералізацію тарифної політики або збільшення частки імпорту, що підлягає звільненню від оподаткування. Це може бути результатом змін у законодавстві, зокрема надання митних пільг оборонному сектору, гуманітарному імпорту, а також впровадження електронних процедур декларування, що знижують адміністративне навантаження. Така динаміка свідчить про трансформацію

митно-тарифного регулювання в Україні, яке дедалі більше тяжіє до гнучкості, спрямованої на підтримку економіки в умовах кризи.

Вплив тарифного регулювання на ефективність зовнішньоекономічної діяльності України є надзвичайно важливим аспектом економічної політики, оскільки він поєднує фіскальні інтереси держави з потребами розвитку імпортно-експортних операцій. Аналіз даних Таблиць 2.3–2.5 дає змогу оцінити не лише прямий ефект тарифного навантаження на надходження до державного бюджету, а й непрямий вплив на структуру і динаміку зовнішньоекономічної активності.

Дані Таблиці 2.3 показують чітку тенденцію зростання фактичних надходжень митних платежів протягом 2024 року порівняно з індикативами Мінфіну на той самий період. Зокрема, у січні фактичні надходження становили 31,6 млрд грн при індикативі 28,0 млрд грн; у березні — 38,4 млрд грн проти індикативних 35,9 млрд грн; наприкінці року в грудні — фактичні 56,4 млрд грн при індикативі 55,0 млрд грн. Така перевиконана динаміка свідчить про успішність певної частини митно-тарифної політики та адаптивність державних механізмів до змін зовнішньоекономічної активності.

Таблиця 2.3

Індикативні та фактичні надходження митних платежів за 2024 рік

Місяць	Індикатив Мінфіну, млрд грн	Фактичні надходження, млрд грн
Січень	28,0	31,6
Лютий	33,4	33,3
Березень	35,9	38,4
Квітень	39,4	41,2
Травень	40,0	42,1
Червень	42,5	44,3
Липень	45,0	47,9
Серпень	48,0	50,2
Вересень	50,5	52,8
Жовтень	49,0	51,7
Листопад	51,5	53,9
Грудень	55,0	56,4

Джерело: складено автором за даними Державної митної служби України

Цей факт має низку значень. По-перше, перевиконання індикативів говорить про те, що реальні обсяги імпорту та відповідних митних платежів

перевищили очікування держави. Це може бути наслідком як прискореного оформлення вантажів, так і більш активного імпорту внаслідок стимулюючих заходів (пільг, відстрочок) чи змін у тарифній політиці. По-друге, така динаміка дозволяє державі як мінімум підтримувати темпи поповнення бюджету через митниці навіть у складних умовах (економічна нестабільність, війна, логістичні виклики). По-третє, вона може свідчити про поступове оновлення адміністрування, цифровізації та оптимізації митних процедур, що веде до покращення результатів.

Однак важливо відзначити й неоднозначності: зростання надходжень не означає автоматичну стабільність. Наприклад, збільшення показників може бути результатом одноразових ефектів (наприклад, вплив вантажів перед зміною тарифів або перед новими правилами). Крім того, якщо фактори зовнішньої активності (імпорт, торгівля) падають, навіть зростання фактичних показників може виявитися менш стійким.

Таблиця 2.4 демонструє цікаву динаміку в I кварталах 2022-2024 років: обсяги оподаткованого імпорту зменшилися з 10,5 млн тонн у I кв. 2022 до 6,1 млн тонн у I кв. 2023, але потім зросли до 6,9 млн тонн у I кв. 2024 (+13 % до 2023). У той же час обсяги пільг при імпорті зросли з 22,7 млрд грн у I кв. 2022 до 37,9 млрд грн у I кв. 2023 (+67 %), і ще до 39,2 млрд грн у I кв. 2024 (+3 % до 2023).

Таблиця 2.4

Обсяги оподаткованого імпорту та наданих пільг (I квартал)

Показник	I кв. 2022	I кв. 2023	I кв. 2024	I кв. 2025	Зміна (2025 до 2022)
Обсяги оподаткованого імпорту (млн тонн)	10,5	6,1	6,9	7,8	-25,7 %
Обсяги пільг, наданих при імпорті (млрд грн)	22,7	37,9	39,2	40,4	+77,9 %

Джерело: складено автором за даними Державної митної служби України [25].

Ця динаміка свідчить про те, що при зменшенні фізичного обсягу імпорту держава активно застосовується пільгових режимів, щоб підтримувати імпортерський потік — особливо критичних товарів — і не створювати надмірне навантаження на бюджет. Іншими словами, навіть коли імпорт знижується, держава компенсує це через пільги, знизивши митне навантаження на імпорт і стимулюючи його. Це має велике значення, бо допомагає зберегти активність ЗЕД, підтримати підприємства-імпортери, зберегти логістичні ланцюги та уникнути гальмування торгівлі. Таким чином, митно-тарифне регулювання працює не лише як засіб збору платежів, а як інструмент стимулювання та стабілізації.

Проте така політика має і чіткі ризики: збільшення пільг може призвести до зменшення митних надходжень, послаблення фіскальної функції тарифів і росту навантаження на інші джерела бюджету. Якщо пільги надаються системно і без коректного аналізу, це може породити викривлення в структурі торгівлі, утворення «легких» імпортерських каналів і втрату доходів.

Таблиця 2.5 надає місячну розбивку фактичних надходжень, індикативів, пільг (газ), впливу зниження ставок на паливо, відстрочок податків, пільг за Законом №2142, а також загальної суми пільг/відстрочок (наприклад: червень 2023 — індикатив 39,8 млрд грн, фактичні 12,7 млрд грн, пільги/відстрочки 37,5 млрд грн).

Таблиця 2.5

Детальний розподіл фактичних надходжень та наданих пільг/відстрочок,

млрд грн

Рік	Місяць	Індикатив Мінфіну, млрд грн	Фактичні надход- ження	Пільги (газ)	Вплив зниження ставок на пальне	Відстрочки сплати податків	Пільги по Закону № 2142	Загальна сума пільг та від- строчок
2024	Січень	28,0	31,6	0	0	2,2	0	3,2
2024	Лютий	33,4	33,3	1,8	0	2,4	0	4,2
2024	Березень	35,9	38,4	4,7	0,1	1,3	0	6,1
2024	Квітень	36,5	40,2	5,1	0,1	1,5	0	6,7
2024	Травень	37,1	39,8	4,9	0,1	1,7	0	6,7
2024	Червень	38,0	41,0	5,3	0,1	1,6	0	7,0

2024	Липень	38,4	42,5	5,0	0,1	1,6	0	6,7
2024	Серпень	39,0	43,1	4,8	0,1	1,8	0	6,7
2024	Вересень	39,3	44,4	4,5	0,1	1,5	0	6,1
2024	Жовтень	40,1	45,2	4,6	0,1	1,4	0	6,1
2024	Листопад	40,7	46,0	4,4	0,1	1,5	0	6,0
2024	Грудень	41,2	47,1	4,2	0,1	1,4	0	5,7
2025	Січень	42,0	48,3	4,9	0,2	1,6	0	6,7
2025	Лютий	43,5	49,0	5,2	0,2	1,8	0	7,2
2025	Березень	44,8	50,4	5,5	0,2	1,7	0	7,4

Джерело: складено автором за даними Державної митної служби України [25].

Ці дані демонструють, що у критичні місяці, коли фактичні надходження значно нижчі за індикатив — держава застосовує пільги і відстрочки у великому обсязі. Наприклад, у травні 2023 фактичні надходження склали 9,5 млрд грн при індикативі 39,8 млрд грн, водночас пільги/відстрочки — 23,5 млрд грн. Це свідчить, що митно-тарифна політика має значно ширший інструментарій — і під час спаду активності імпорту митні платежі не просто падають, держава реагує через коригування стимулюючих заходів.

Також видно, що у 2024 році у січні-березні при фактичних надходженнях 31,6, 33,3 і 38,4 млрд грн, пільги/відстрочки становили відповідно 3,2, 4,2 і 6,1 млрд грн. Це вказує на те, що навіть за умов зростання надходжень держава продовжує застосовувати пільгові режими — що свідчить про стратегічне застосування стимулів, а не лише аварійну реакцію на спад.

Комбінований аналіз таблиць демонструє кілька ключових аспектів митно-тарифного регулювання в Україні. По-перше, структура тарифної політики та митного адміністрування наразі більше орієнтована не просто на максимізацію зборів, а на гнучке управління зовнішньоекономічною ситуацією: перевиконання індикативів (табл. 2.3) супроводжується адмініструванням пільг (табл. 2.4-2.5). По-друге, застосування пільг і відстрочок стало важливим компенсатором для стабілізації надходжень під час спаду імпорту: коли обсяги імпорту знижувалися, держава підвищувала стимулювання (табл. 2.4). По-третє, місячна детальна статистика (табл. 2.5) показує, що митно-тарифна політика має високий адаптивний компонент — держава може реагувати на зміни

імпорту, сезонність, внутрішні чи зовнішні шоки, знижуючи митні навантаження або надаючи пільги.

Цей підхід має великий потенціал: він дозволяє зменшити втрати надходжень у кризові місяці, підтримати підприємницьку активність, не створюючи значного фіскального розриву. Але він також створює ризики: якщо пільги стають системними замість тимчасових, це може послабити бюджет, витіснити місцевих виробників, створити залежність від імпорту. До того ж, зростання митних надходжень у 2024 році (табл. 2.3) не гарантує, що таке зростання буде стійким без належної підтримки адміністративного контролю, протидії контрабанді та оптимізації митних процедур.

2.3 Особливості використання митного тарифу для захисту економічних інтересів вітчизняних товаровиробників

Митно-тарифна політика будь-якої держави відіграє ключову роль у забезпеченні економічної стабільності, розвитку внутрішнього виробництва та формуванні ефективної зовнішньоекономічної стратегії. Основне завдання такої політики полягає не лише у забезпеченні необхідного рівня доходів до державного бюджету, а й у створенні умов для захисту та стимулювання національних виробників, які проводять модернізацію виробничих потужностей, впроваджують інноваційні технології та оптимізують управлінські процеси. Такий підхід дозволяє підвищити конкурентоспроможність вітчизняних товарів на міжнародному ринку та формує умови для рівноправної конкуренції між національними та іноземними виробниками.

Одним із основних інструментів митно-тарифної політики залишаються митні тарифи. У сучасних умовах це, перш за все, ввізне мито, яке регламентується в межах встановлених митних тарифів та дозволяє державі впливати на структуру імпортованих потоків і регулювати рівень конкуренції на внутрішньому ринку. Протекціоністська функція митного тарифу реалізується

через формування цінового ефекту: збільшення ставок ввізного мита призводить до подорожчання імпортованих товарів, що створює додаткові конкурентні переваги для вітчизняних виробників. Завдяки цьому вони отримують можливість розширювати виробництво аналогічної продукції та зміцнювати свої позиції на ринку. Ефективність такого тарифного захисту напряму залежить від того, наскільки збалансованим є механізм формування митного тарифу та наскільки він відповідає сучасним економічним умовам.

Змінюючи ставки ввізного мита, держава завжди стикається з певними ризиками. Занадто низькі тарифи можуть призвести до надлишку імпортованих товарів на внутрішньому ринку, що обмежить розвиток національного виробництва та спричинить зниження частки внутрішніх підприємств у відповідних сегментах ринку. Натомість занадто високі мита можуть ізолювати країну від світових ринків і негативно вплинути на інтеграцію в міжнародну економіку, обмежуючи доступ до технологій, інвестицій і стратегічно важливих товарів. Саме тому формування митно-тарифної політики потребує комплексного та виваженого підходу, орієнтованого на економічні інтереси держави, розвиток національного виробництва та забезпечення оптимального балансу між доходами бюджету і підтримкою підприємств.

Сучасні системи митних тарифів у багатьох країнах передбачають захист національних виробників готової продукції, одночасно не обмежуючи імпорт сировини, напівфабрикатів та комплектуючих. Такий підхід забезпечує зростання внутрішнього виробництва та стимулює розвиток промислового потенціалу. Для досягнення цього використовуються диференційовані ставки мита залежно від товарних груп і конкретних виробів, з урахуванням потреби в імпорті, рівня національних та світових цін. Водночас активно застосовується принцип тарифної ескалації, який передбачає збільшення митного навантаження на товари у міру їхньої обробки та додавання доданої вартості. Це дозволяє створити значний захисний ефект для виробників готової продукції, знижуючи ризик неконкурентного імпорту готових товарів і

водночас стимулюючи імпорт сировини та комплектуючих, необхідних для виробничого процесу.

Принцип ескалації базується на оцінці порівняльної конкурентоспроможності сировини та готових виробів. У практичному аспекті він забезпечує ситуацію, коли імпорт сировини або напівфабрикатів є вигіднішим для внутрішнього виробництва, ніж імпорт готової продукції, що стимулює розвиток переробної промисловості та створює додану вартість всередині країни. У цьому контексті рівень тарифного захисту можна підвищувати не лише шляхом збільшення ставок мита на готову продукцію, а й зниженням тарифів на сировину та напівфабрикати, що дозволяє збільшити різницю між ставками і стимулювати локальне виробництво.

Міжнародна практика показує, що застосування принципу ескалації в торгівлі між розвиненими країнами, країнами, що розвиваються, і найменш розвиненими державами часто призводить до закріплення сировинної орієнтації останніх та стримування їх економічного розвитку. Водночас для держав з формуючоюся економікою цей принцип є інструментом стратегічного розвитку промислового сектору, створення високотехнологічного виробництва та нарощування конкурентних переваг на світовому ринку.

На сучасному етапі науково обґрунтовані та економічно виправдані ставки ввізного мита повинні бути спрямовані на посилення конкурентоспроможності національної економіки. Основним критерієм при їх встановленні є не лише формування доходів державного бюджету, а й забезпечення доданої вартості в конкретних галузях економіки. Це означає, що мита мають сприяти перерозподілу доходів від іноземних виробників до національних, стимулюючи розвиток внутрішнього виробництва, впровадження інноваційних технологій та імпорт високотехнологічного обладнання. Такий підхід дозволяє оптимально поєднувати фіскальні та стимулюючі функції митно-тарифної політики.

Крім того, сучасна митно-тарифна політика повинна враховувати потреби бізнесу у гнучкому плануванні імпоротно-експортних операцій. Пільги та

відстрочки сплати митних платежів стають важливим інструментом регулювання зовнішньоекономічної діяльності, дозволяючи підприємствам знижувати витрати на закупівлю імпоротної сировини та комплектуючих, що стимулює виробничу активність і забезпечує конкурентні переваги. Такі механізми дозволяють також компенсувати коливання зовнішньоекономічної кон'юнктури та сезонні падіння імпорту.

Реалізація захисної функції митного тарифу ґрунтується на принципі перерозподілу доданої вартості від іноземних виробників на користь національної економіки. Іншими словами, загальний рівень тарифного захисту в конкретній галузі визначається тією часткою доданої вартості, яку вдалося «залучити» у національний сектор шляхом обмеження доступу імпортних товарів або підвищення їх вартості через ввізне мито. Це дозволяє державі стимулювати розвиток внутрішніх виробників і одночасно формувати фінансові ресурси для підтримки соціально-економічного розвитку країни.

Водночас важливо, щоб мито, будучи частиною кінцевої ціни товару, не перевищувало допустимого рівня. Надмірне оподаткування імпортованих товарів може негативно вплинути на процес розширеного відтворення в економіці: великі суми вилученої через мито новоствореної вартості здатні гальмувати розвиток національного виробництва або навіть стимулювати підприємства до здійснення незаконних операцій. Тому при формуванні тарифної політики держава має дотримуватися балансу між необхідним захистом внутрішніх виробників і підтримкою економічної активності, забезпечуючи, щоб рівень мита не створював бар'єрів для ефективного відтворення виробничого потенціалу.

Ввізне мито відображає ту додаткову економічну вигоду, яку отримав би імпортер іноземного товару, придбаного на світовому ринку за нижчою ціною, ніж еквівалентна продукція вітчизняного виробника. Ця додана вартість формується за рахунок різниці між світовими цінами на імпортовані товари і вартістю аналогічної продукції, виготовленої національними підприємствами. У випадку задоволення внутрішнього попиту через імпорт, частина

новоствореної вартості, яка мала б залишитися у вітчизняних виробників, переходить до імпортера, але частково компенсується державою через митні збори. Таким чином, держава акумулює ресурси, які можуть бути використані для підтримки економічного розвитку та стимулювання національної промисловості.

Особливо важливим аспектом є раціональне використання вивільнених ресурсів у процесі імпортозаміщення. Вивільнені трудові та матеріальні ресурси повинні ефективно спрямовуватися на виробництво товарів, що мають більшу економічну доцільність для національної економіки. Проте якщо ресурси вивільнені з високотехнологічних секторів або сфер з високим рівнем ефективності, їх перерозподіл у менш ефективні галузі може знизити загальну продуктивність економіки. У цьому контексті важливим є комплексний підхід до планування тарифної політики, який враховує технологічний рівень, кваліфікацію робочої сили та потреби внутрішнього ринку.

Крім того, ввізне мито виконує двояку функцію щодо впливу іноземної конкуренції. З одного боку, воно захищає національних виробників від надмірного тиску імпортних товарів, які можуть пропонуватися за нижчими цінами через економію на виробничих витратах або за рахунок масштабних державних субсидій у країні-експортері. З іншого боку, наявність конкуренції з боку іноземних товарів стимулює внутрішніх виробників підвищувати якість продукції, оптимізувати витрати та впроваджувати прогресивні технології і сучасні матеріали. Цей баланс між захистом і стимулюванням розвитку забезпечує не лише економічну стабільність, а й підвищує загальну конкурентоспроможність національної економіки.

Ефективність реалізації митно-тарифної політики також залежить від застосування диференційованих тарифних ставок, що враховують характер товару, стадію його обробки та рівень доданої вартості. Наприклад, для імпортної сировини встановлюються нижчі ставки мита, що сприяє розвитку внутрішньої переробної промисловості, тоді як готові товари підлягають більш високим митним ставкам для забезпечення захисту вітчизняних виробників.

Така стратегія дозволяє формувати стимулюючий ефект, спрямований на розвиток високотехнологічного виробництва і оптимізацію ресурсного потенціалу економіки.

Застосування цих принципів у міжнародній торгівлі дає змогу державі ефективно акумулювати частину новоствореної вартості, спрямовувати її на розвиток пріоритетних галузей та забезпечувати довгострокове зростання національної економіки. Водночас, комплексне використання пільг і відстрочок сплати митних платежів дозволяє гнучко реагувати на коливання світових ринків і підтримувати підприємства у складні періоди економічної нестабільності.

У сучасних умовах митно-тарифна політика України виконує не лише фіскальну функцію, а й стає вагомим засобом забезпечення економічної безпеки держави. Митний тариф виступає інструментом державного регулювання, який дозволяє формувати конкурентне середовище, захищати вітчизняного товаровиробника, забезпечувати надходження до бюджету та реагувати на зовнішньоекономічні виклики [12].

Захисна функція тарифу реалізується через встановлення підвищених ставок мита на окремі види товарів, які можуть становити загрозу для внутрішнього ринку. Наприклад, у випадках масового імпорту агропродукції або текстилю, митне навантаження було підвищено, що дозволило зберегти конкурентоспроможність національного виробництва [18]. У результаті в певних секторах економіки (зокрема легкій промисловості та харчовій галузі) спостерігається зростання обсягів внутрішнього виробництва після введення таких заходів [14].

Особливого значення набуває і безпекова функція митного тарифу. Вона проявляється у регулюванні імпорту товарів критичної інфраструктури, сировини, паливно-енергетичних ресурсів. Через систему митного регулювання держава має змогу обмежувати надмірну залежність від іноземних постачальників, зменшуючи ризики економічної нестабільності [19]. Наприклад, у 2024 році, за підсумками аналізу торгових операцій, було

встановлено, що найбільше зростання митних надходжень зафіксовано внаслідок перегляду ставок на стратегічні групи імпорту, серед яких паливо, обладнання та продукція металургії [21].

Використання тарифів також дозволяє здійснювати адресну підтримку окремих секторів економіки. У періоди зовнішньої турбулентності держава застосовує диференційовані підходи – надає податкові пільги для імпорту комплектуючих для оборонної промисловості або стратегічного імпорту, одночасно підвищуючи тарифи на товари, що мають аналог вітчизняного виробництва [16]. Такі підходи забезпечують не лише підтримку бюджету, а й дозволяють національним виробникам адаптуватися до ринкових змін.

Згідно з даними таблиці 2.3, у 2024 році фактичні надходження митних платежів перевищили індикативні показники у більшості місяців. Наприклад, у серпні індикатив становив 48,0 млрд грн, тоді як фактичне надходження — 50,2 млрд грн. Це свідчить про стабільне зростання імпорту в умовах адаптованої тарифної політики [13]. У поєднанні з даними таблиці 2.4, де зафіксовано зростання оподаткованого імпорту на 13% у I кварталі 2024 року, можна зробити висновок про ефективність тарифного механізму в контексті підтримки вітчизняного виробництва [15].

Аналіз таблиці 2.5 демонструє, що найбільш значущий обсяг податкових пільг і відстрочок застосовується в критичні періоди. Наприклад, у березні 2024 року загальна сума таких стимулів склала 6,1 млрд грн. Це дало змогу забезпечити безперебійне ввезення важливих товарів та водночас уникнути фіскального дефіциту [17]. Таким чином, митно-тарифне регулювання в Україні не лише зберігає свою актуальність, але й демонструє високу ефективність у сучасних економічних умовах.

Таким чином, правильно побудована система ввізного мита не лише забезпечує захист національних виробників, а й сприяє ефективному розподілу новоствореної вартості, стимулює технологічний розвиток, оптимізує використання ресурсів та підвищує конкурентоспроможність економіки в цілому. Вона виступає ключовим інструментом державного регулювання, який

дозволяє гармонійно поєднувати фінансові, соціальні та економічні інтереси країни.

РОЗДІЛ 3

ПЕРСПЕКТИВИ ВДОСКОНАЛЕННЯ МИТНО-ТАРИФНОГО РЕГУЛЮВАННЯ

3.1 Світовий досвід митно-тарифного регулювання ЗЕД та можливості його застосування в Україні

У сучасному світі жодна держава не може ефективно функціонувати без здійснення активного регулювання зовнішньоекономічної діяльності, спрямованого на захист національних економічних інтересів та підтримку внутрішнього виробництва. Одним із найпоширеніших та найефективніших методів такого регулювання є митно-тарифна політика, яка виступає ключовим інструментом державного впливу на зовнішню торгівлю.

Митно-тарифне регулювання являє собою комплекс заходів, що використовуються державою як інструмент для впливу на експортні та імпорتنі потоки. Його основою є встановлення митних тарифів, які одночасно виконують регулювальні та фіскальні функції. В окремих випадках для досягнення аналогічного ефекту вводяться додаткові податки або збори, які еквівалентні митному тарифу. Стратегічна спрямованість такого регулювання визначається митно-тарифною політикою, яку формує кожна держава залежно від своїх економічних інтересів, рівня розвитку промисловості та зовнішньоекономічних пріоритетів.

Об'єктивне збільшення обсягів світової торгівлі та міжнародного руху капіталу підкреслює важливість державного регулювання в зовнішньоекономічній сфері. Основним завданням є досягнення балансу між лібералізацією торгівлі та захистом національних економічних інтересів. Для цього країни використовують як тарифні, так і нетарифні методи регулювання, які, попри загальну тенденцію до лібералізації, залишаються дієвими і ефективними інструментами державного впливу.

Україна, обираючи європейський напрям розвитку, усвідомлює, що інтеграція у світову економіку сприяє зміцненню державної незалежності, національної безпеки, політичної стабільності та економічного розвитку. У цьому контексті важливим є вивчення досвіду різних держав щодо застосування вимог СОТ, впровадження загальної лібералізації зовнішньоторговельних відносин, а також поетапного переходу від нетарифних до тарифних методів регулювання.

Для України критично важливим є адаптація практик передових держав, як розвинутих, так і з перехідною економікою. Досвід міжнародних організацій та провідних економік показує, що ефективне митно-тарифне регулювання дозволяє одночасно захищати внутрішній ринок, стимулювати розвиток національних виробників та заохочувати інвестиції. Наприклад, у багатьох країнах з метою залучення капіталу мито застосовується тільки до імпорتنих товарів, тоді як експортне мито або заборонене, як у США, або обмежене законодавчо.

Одним із ключових інструментів захисту національного виробника є тарифна ескалація. Сутність цього методу полягає в підвищенні ставки мита залежно від ступеня обробки товару: найвищі ставки застосовуються до готової продукції, тоді як сировина, напівфабрикати та комплектуючі обкладаються меншою митною ставкою. Такий підхід стимулює внутрішнє виробництво, але водночас створює ризик обмеження доступу продукції з низькорозвинених країн до ринків високорозвинених держав, що може стримувати економічний розвиток перших.

Митно-тарифне регулювання часто використовується також для стимулювання експорту. Наприклад, в Індонезії експортер, який подає план експорту та банківську гарантію, може отримати звільнення від сплати мит на імпорتنі ресурси. У Китаї діє система надання пільг для експортерів та заохочення експортних операцій, водночас імпортерам обмежують пільги та встановлюють додаткові тарифи за прискорене митне оформлення. Натомість, у Японії діють податкові пільги для імпортерів, що демонструє різні підходи до

поєднання захисту національного виробника та стимулювання зовнішньоекономічної діяльності.

Важливим напрямом є уніфікація тарифних ставок. Багато держав прагнуть зменшити рівень протекціонізму та спростити митне адміністрування. Так, у Чилі існує єдина тарифна ставка 15%, у Болівії – лише дві ставки (10% та 17%). Держави здійснюють реформи тарифної політики різними методами: пропорційне зниження всіх ставок одночасно або поступове зменшення вищих тарифів до рівня нижчих, як у країнах Латинської Америки. Це дозволяє зберігати баланс між лібералізацією і захистом національного виробника.

Сучасна Україна активно переймає міжнародний досвід митного регулювання та розвиває систему уніфікації законодавства відповідно до стандартів ЄС. Глобалізаційні процеси збільшують конкуренцію на світовому ринку, що робить митне регулювання важливим інструментом як для захисту національних виробників, так і для підтримки експорту. Наприклад, у 2018 році для спрощення митного документообігу та виконання міжнародних зобов'язань Україна реформувала Державну фіскальну службу, розділивши її на податкову та митну служби.

В умовах Асоціації з ЄС країни ЄС скасували ввізні мита на більшість видів продукції, тоді як Україна ввела пільгові режими для частини товарів, зберігаючи при цьому захист чутливих секторів національної економіки. Ставки мит для імпорту з ЄС знизилися до 2,24%, тоді як для українських товарів, що експортуються до ЄС, середня ставка становить 0,5%. Ці зміни демонструють прагматичний підхід до поєднання інтеграції в європейський ринок та захисту національного виробництва.

Таким чином, митно-тарифне регулювання є універсальним інструментом, який дозволяє державі водночас забезпечувати економічну безпеку, стимулювати розвиток внутрішніх виробників та адаптуватися до умов глобальної торгівлі. Його ефективність залежить від поєднання тарифних та нетарифних методів, гнучкості політики і врахування специфіки національної

економіки, що дозволяє досягати оптимального балансу між захистом та розвитком.

Досвід країн Європейського Союзу демонструє ефективність застосування диференційованих ставок податку на додану вартість (ПДВ) для окремих категорій товарів. Такий підхід дозволяє не лише стимулювати виробництво певних товарів, але й реалізовувати регуляторний потенціал ПДВ, що має особливу важливість для України у контексті вдосконалення податкової та митної системи. Механізм диференційованих ставок створює умови для більш точного балансування між потребами державного бюджету та стимулюванням внутрішньої економіки, забезпечуючи ефективне управління фінансовими потоками при транскордонних операціях.

За останні роки Україна досягла нового рівня міжнародної взаємодії, зокрема у сфері зовнішньоекономічної діяльності. Основна мета такої співпраці полягала у вдосконаленні умов зовнішньої торгівлі та підвищенні привабливості бізнес-клімату всередині країни. Державна митна служба України, як головний суб'єкт митно-тарифного регулювання, активно переймає міжнародний досвід щодо податкового та митного адміністрування, забезпечення прозорості стягнення митних платежів до державного бюджету та підвищення якості митного сервісу.

В межах двосторонньої та багатосторонньої співпраці було розширено коло іноземних податкових органів-партнерів, серед яких – Польща, Великобританія, Німеччина, Угорщина. Україна також посилила співпрацю з міжнародними організаціями, такими як Всесвітня митна організація (ВМО), Організація економічного співробітництва та розвитку (ОЕСР), Міжнародна організація податкових адміністрацій (ІОТА), а також з Німецьким товариством міжнародного співробітництва (GIZ). Ця взаємодія дозволяє впроваджувати сучасні практики у сфері митного контролю та адміністрування ПДВ, що сприяє підвищенню ефективності функціонування національної системи митного регулювання. Світовий досвід митно-тарифного регулювання ЗЕД та можливості його застосування в Україні можна переглянути у таблиці 3.1.

Таблиця 3.1

Світовий досвід митно-тарифного регулювання ЗЕД та можливості його застосування в Україні

Країна / Регіон	Основні інструменти митно-тарифного регулювання	Можливості застосування в Україні
Європейський Союз	Єдина тарифна ставка, пільги для експортерів, диференційовані ставки ПДВ	Можливість уніфікації ПДВ та тарифних ставок для спрощення адміністрування та підтримки експорту
США	Заборона експортного мита, стимулювання інвестицій через тарифні пільги	Можливе застосування прозорого адміністрування митних зборів та стимулювання інвестицій
Індонезія	Ліцензії для експортерів, пільги на імпорتنі матеріали	Можливість введення пільгових режимів для експортно-орієнтованих виробництв
Китайська Народна Республіка	Пільги на експорт, додаткові тарифи для імпортерів	Використання подібних стимулюючих механізмів для підтримки вітчизняного виробництва
Японія	Податкові пільги для імпортерів	Можливість поєднання пільг для певних імпортних ресурсів із розвитком власного виробництва
Чилі	Єдина тарифна ставка 15%	Можливість спрощення тарифної системи та зниження середнього рівня протекціонізму
Болівія	Дві тарифні ставки – 10% та 17%	Використання мінімальної кількості тарифних ставок для зручності адміністрування
Мексика / Коста-Ріка / Гватемала	Реформи зі зниження тарифів: метод «радіального» або «коцертіна»	Можливість проведення реформ зі зниження тарифів та лібералізації торгівлі
Україна (приклад)	Поєднання диференційованих ПДВ, тарифів на імпорт та пільгових режимів	Адаптація міжнародного досвіду у сфері ПДВ, тарифного регулювання та стимулювання експорту

Джерело: складено автором [44, 45, 46, 47].

Особливу увагу в міжнародній практиці приділяють застосуванню принципу “призначення” (destination principle), за яким податок на додану вартість сплачується у країні, де перебуває кінцевий споживач. Це забезпечує справедливе оподаткування транскордонних торговельних операцій та запобігає подвійним або упущеним платежам. ПДВ декларується та сплачується за допомогою єдиного онлайн-порталу відповідно до правил країни резиденції підприємства, що спрощує адміністрування та зменшує ризик помилок або зловживань. Крім того, спрощуються правила формування

інвойсів для продавців, які можуть складати документи відповідно до правил своєї юрисдикції навіть при експорті товарів.

За останні роки суттєво активізувалася співпраця України з країнами European Union (ЄС) у сфері митної та податкової політики. Зокрема, українська сторона беручи участь у засіданнях Підкомітету №5 «Митне та транскордонне співробітництво», у роботі Робочої групи з питань реалізації Рамкової стратегії митного співробітництва, а також у створенні Робочої групи з ефективного податкового управління між Україною та ЄС. Важливим кроком стало те, що Україна приєдналася до Organisation for Economic Co-operation and Development (OECD) Глобального форуму з прозорості та обміну податковою інформацією ще у 2013 році.

Станом на сьогодні, 2025 рік, діє Державна митна служба України, яка активно підписує міжнародні угоди та меморандуми в контексті підготовки до членства України в ЄС. Наприклад, існує офіційна інформація, що для здобуття членства потрібно імплементувати митні акти ЄС національною стороною.

В межах двостороннього співробітництва між Україною та країнами-партнерами було підписано Меморандум про взаєморозуміння щодо технічного співробітництва між Державною фіскальною службою України та Податковою та митною адміністрацією Міністерства фінансів Нідерландів (на період 2013-2019 років). Також реалізовано низку заходів з відкриття пунктів пропуску та полегшення транскордонного сполучення, внесено зміни у двосторонні угоди з такими країнами як Румунія та Хорватія щодо митно-тарифного регулювання.

Водночас Україна активно розвивала політику співпраці з різними державами — серед них: Молдова, Литва, Грузія, Білорусь, Туреччина, Бельгія, Швейцарія, Китай, Польща, Нідерланди. Також обговорюється розвиток договірно-правової бази у сфері митного регулювання та обміну інформацією із митними адміністраціями Албанії, Боснії і Герцеговини, Вірменії, Єгипту, Канади, Росії, Іраку, Індії, Іспанії, Тунісу та США.

Аналізуючи міжнародний досвід митно-тарифного регулювання, можна зробити висновок, що для України, як країни з менш розвинутою ринковою економікою, існують суттєві перешкоди у реалізації переваг вільної торгівлі. Серед них — недостатня інституційна зрілість, обмежене фінансове забезпечення та діючі практики транснаціональних корпорацій із застосуванням нетарифних бар'єрів. У сучасних умовах зростаючої ролі нетарифного протекціонізму це створює додаткові виклики.

Для України важливим є забезпечення того, що процес інтеграції до ЄС і модернізація митної системи супроводжуються поведженням із такими завданнями: збільшення доступу до ринків розвинених країн, забезпечення справедливих правил конкуренції, підтримка експортно-орієнтованих виробництв і зменшення імпортоємності економічного зростання. Це означає, що потрібно поєднувати модернізацію митного адміністрування, імплементацію міжнародних стандартів і розвиток національної інфраструктури підтримки ЗЕД.

3.2 Гармонізація митного тарифу з міжнародними стандартами

Гармонізація митного тарифу з міжнародними стандартами є одним із ключових елементів інтеграції держави у світову економіку та підвищення ефективності зовнішньоекономічної діяльності. Митні тарифи, які застосовуються державою, формують основу державної торговельної політики і визначають умови, за яких товари перетинають державний кордон. У сучасних умовах глобалізації та інтенсифікації міжнародної торгівлі необхідність гармонізації митного тарифу стає не лише питанням економічної доцільності, а й юридичної та адміністративної відповідності міжнародним нормам. Гармонізація передбачає приведення національних тарифів у відповідність до загальновизнаних стандартів, визначених Всесвітньою митною організацією (ВМО), Світовою організацією торгівлі (СОТ), а також практиками країн із

високим рівнем інтеграції в світову економіку, такими як країни Європейського Союзу, Сполучені Штати Америки, Канада, Китай та інші.

На практиці гармонізація митного тарифу передбачає застосування єдиної системи класифікації товарів, узгодженої з міжнародною Гармонізованою системою опису та кодування товарів, що регулюється ВМО. Ця система дозволяє забезпечити уніфікований підхід до визначення тарифних ставок для різних категорій товарів і створює прозору основу для розрахунку митних платежів. Для України застосування Гармонізованої системи є важливим кроком, оскільки вона дозволяє уніфікувати процедури митного оформлення, знизити ризики виникнення суперечок при транскордонному переміщенні товарів та підвищити ефективність контролю за дотриманням митного законодавства.

Важливим аспектом гармонізації є узгодження ставок ввізного та експортного мита з міжнародними практиками. Наприклад, країни ЄС застосовують диференційовані тарифи залежно від категорії товару, його економічної цінності та соціальної значущості. При цьому важливим критерієм є підтримка національного виробника та стимулювання інноваційного розвитку через застосування нульових або знижувальних ставок для високотехнологічної продукції. Водночас країни-члени СОТ зобов'язані дотримуватися правил максимально допустимого рівня митних тарифів і уникати необґрунтованих бар'єрів для міжнародної торгівлі. Для України гармонізація ставок із міжнародними нормами дозволяє зменшити ймовірність торговельних суперечок із партнерами, спростити доступ українських товарів на ринки ЄС та інших держав і водночас забезпечити належні доходи до державного бюджету.

Економічний ефект гармонізації митного тарифу проявляється у кількох напрямках. По-перше, забезпечується стабільність і прогнозованість митних надходжень, оскільки стандартизовані ставки зменшують ризики ухилення від сплати мит та подвійного оподаткування. По-друге, підвищується конкурентоспроможність національних виробників на внутрішньому ринку та на ринках експорту, оскільки прозорі та справедливі митні правила дозволяють

уникати ситуацій, коли імпортовані товари отримують необґрунтовані преференції. По-третє, гармонізація сприяє розвитку інвестиційної привабливості, адже іноземні компанії отримують чітке уявлення про умови ввезення та вивезення товарів, що дозволяє більш ефективно планувати логістичні та фінансові ресурси.

На практиці процес гармонізації митного тарифу потребує комплексного підходу, що включає не лише зміну тарифних ставок, а й адаптацію національного законодавства та процедур митного контролю до міжнародних стандартів. Для України важливим є впровадження електронних систем обміну інформацією між митними органами, удосконалення методів оцінки ризиків і застосування пост-аудиту для контролю за митними операціями після завершення оформлення товарів. Це дозволяє значно скоротити час митного оформлення, підвищити ефективність боротьби з контрабандою та шахрайством і забезпечити належну прозорість зовнішньоекономічних операцій.

Досвід ЄС у гармонізації митного тарифу демонструє, що успішна інтеграція національної системи в єдиний ринок потребує не лише узгодження ставок і процедур, але й активного використання аналітичних інструментів для управління ризиками. Впровадження ризик-орієнтованого контролю дозволяє ефективно розподіляти ресурси митних органів, зменшувати час оформлення для надійних операторів та зосереджувати зусилля на перевірці ризикових партій товарів. Україна, враховуючи власні реалії, може використовувати цей підхід для підвищення ефективності митного адміністрування, одночасно підтримуючи вимоги СОТ та прагнення до інтеграції в ЄС.

Досвід Сполучених Штатів Америки у сфері митного тарифного регулювання показує, що гармонізація ставок та класифікації товарів є необхідною умовою для підтримки конкурентоспроможності національної економіки та забезпечення ефективного контролю за зовнішньоторговельними потоками. США використовують систему тарифних преференцій, диференційованих залежно від походження товарів, а також активно

застосовують механізми митного пост-аудиту та ризик-орієнтованого контролю для запобігання шахрайству. Особливістю американської практики є високий рівень автоматизації процесів митного оформлення та застосування електронних систем обміну даними між митними органами, бізнесом та іншими державними інституціями. Це дозволяє суттєво знизити час проходження товарів через кордон, водночас забезпечуючи повну прозорість транзакцій та контроль за дотриманням митних правил. Для України впровадження подібних систем є критично важливим, оскільки значна частина проблем у сфері митного адміністрування виникає саме через обмежену прозорість процедур та відсутність оперативного обміну інформацією між державними органами.

Китай, який останні десятиліття демонструє високі темпи економічного розвитку, використовує гармонізацію митних тарифів як інструмент стимулювання економіки та модернізації зовнішньоторговельної інфраструктури. Китайська практика включає використання єдиної гармонізованої системи кодів товарів для всіх регіональних митних органів, а також застосування комплексного підходу до управління ризиками. Крім того, країна активно інтегрує митне регулювання з політикою підтримки стратегічних галузей, забезпечуючи низькі тарифи на високотехнологічну продукцію та сировину, необхідну для промислових інновацій. Для України цей досвід є корисним прикладом того, як гармонізація тарифів може поєднуватися з економічною політикою, спрямованою на стимулювання внутрішнього виробництва, розвиток інновацій та інтеграцію до глобальних ланцюгів поставок[62].

Японія та країни Європейського Союзу застосовують комплексний підхід до гармонізації, який включає не лише стандартизацію ставок ввізного та експортного мита, але й інтеграцію митного законодавства з торговельними угодами. У ЄС цей процес базується на принципах спільного ринку, що передбачає повну свободу руху товарів між державами-членами та узгодження тарифної політики щодо третіх країн. Для України інтеграція до єдиного європейського ринку потребує не лише адаптації тарифів до стандартів ЄС, а й

удосконалення митних процедур, впровадження електронних систем декларування та управління ризиками, а також активної підготовки персоналу митних органів до нових стандартів і методик контролю.

Економічні ефекти від гармонізації митного тарифу в Україні можуть проявлятися у кількох ключових напрямках. По-перше, це збільшення доходів державного бюджету за рахунок зниження ухилення від сплати митних платежів та податків на додану вартість. Використання сучасних електронних систем обліку і автоматизованих платформ дозволяє мінімізувати людський фактор у процесі митного оформлення, що зменшує можливість шахрайських схем і контрабанди. По-друге, гармонізація сприяє підвищенню інвестиційної привабливості країни. Інвестори отримують прозорі та передбачувані умови ведення зовнішньоекономічної діяльності, що є критично важливим для планування логістичних та фінансових потоків. По-третє, гармонізація створює умови для зростання конкурентоспроможності українських підприємств на міжнародних ринках. Прозора та передбачувана система митного тарифу дозволяє українським експортерам більш ефективно планувати свої операції, уникати затримок на кордоні та зменшувати витрати на логістику[58].

Не менш важливим аспектом є соціально-економічний ефект гармонізації. Зменшення кількості незаконних схем переміщення товарів через кордон сприяє розвитку внутрішнього ринку, створює умови для чесної конкуренції та захисту прав споживачів. Водночас ефективний контроль за дотриманням митних правил та стандартизація тарифів стимулює розвиток малого та середнього бізнесу, оскільки суб'єкти господарювання можуть більш точно планувати витрати і розраховувати економічні результати.

Технічна сторона гармонізації митного тарифу передбачає впровадження сучасних електронних систем управління та обміну даними, таких як автоматизовані платформи декларування, системи управління ризиками та митного пост-аудиту. Ці системи дозволяють зменшити час проходження товарів через митні пости, підвищують точність визначення митної вартості та сприяють ефективному виявленню порушень. Для України особливо важливо

інтегрувати наявні інформаційні системи в єдину платформу, що дозволить здійснювати оперативний обмін інформацією з митними адміністраціями інших держав, підвищити прозорість процедур та забезпечити дотримання міжнародних стандартів у сфері митного контролю.

Аналітична складова гармонізації також передбачає постійний моніторинг ефективності застосування тарифів та процедур митного контролю. Це включає аналіз митних надходжень, виявлення ризикових категорій товарів, оцінку ефективності заходів щодо запобігання контрабанді та шахрайству, а також оцінку економічного впливу тарифної політики на національну економіку. Для України впровадження таких аналітичних практик дозволяє не лише підвищити ефективність митного адміністрування, а й формувати основу для стратегічного планування у сфері зовнішньоекономічної діяльності.

Особливу увагу слід приділити процесу адаптації українського законодавства до стандартів ЄС. Це включає гармонізацію Митного кодексу України з нормами ЄС, удосконалення процедур класифікації та оцінки товарів, запровадження нових методів контролю за дотриманням правил походження продукції, а також забезпечення прозорості процедур видачі сертифікатів EUR 1 та інших документів, що підтверджують відповідність товарів міжнародним стандартам. Гармонізація нормативної бази дозволяє забезпечити юридичну передбачуваність для суб'єктів господарювання, зменшити ризики спорів та підвищити рівень довіри до митних органів.

Для досягнення ефективної гармонізації митного тарифу важливим є і кадрове забезпечення митної адміністрації. Необхідно підвищувати кваліфікацію працівників, забезпечувати їх сучасними інструментами аналітики та контролю, формувати культуру прозорості та професійної етики. Тільки за умов комплексного підходу, який включає нормативно-правове регулювання, технічну інфраструктуру, аналітичні інструменти та компетентний персонал, можна забезпечити ефективне впровадження гармонізованих митних тарифів та процедур.

Важливо також відзначити, що гармонізація митного тарифу повинна бути тісно пов'язана з політикою боротьби з економічними злочинами. Контрабанда, шахрайство у сфері зовнішньоекономічної діяльності та недобросовісна конкуренція є серйозними загрозами для національної безпеки та економічного розвитку України. Використання сучасних методів аудиту, аналізу ризиків, пост-аудиту та електронного обміну інформацією дозволяє ефективно виявляти та попереджати порушення, мінімізуючи втрати державного бюджету та підвищуючи рівень довіри до митних органів.

Гармонізація митного тарифу з міжнародними стандартами також передбачає стратегічний підхід до транзитних операцій і міжнародної співпраці. В Україні важливо розвивати інтеграцію у спільні транзитні системи, такі як NCTS, а також брати участь у міжнародних робочих групах та програмах технічної допомоги, які забезпечують адаптацію української митної практики до стандартів ЄС та ВМО. Це дозволяє не лише поліпшити ефективність митного контролю, а й сприяє зростанню обсягів міжнародної торгівлі та підвищенню іміджу України як надійного торговельного партнера[53].

Гармонізація митного тарифу в Україні повинна враховувати не лише технічні та процедурні аспекти, а й економічні наслідки для державного бюджету та національної економіки. Одним із ключових ефектів гармонізації є підвищення доходів державного бюджету через зменшення втрат від контрабанди та недобросовісного декларування вартості товарів. В умовах, коли частка адвалорних ставок митного мита та податку на додану вартість значно впливає на обсяг надходжень, точне визначення митної вартості товарів стає критично важливим. Зниження рівня ухилення від оподаткування забезпечує додаткові ресурси для фінансування соціальних програм, інфраструктурних проєктів та державних інвестицій. Крім того, прозора система тарифів зменшує корупційні ризики, що традиційно супроводжують процеси митного оформлення, особливо у країнах із високим рівнем

економічної нерозвиненості або недостатнім технічним оснащенням митних постів.

Особливе значення має гармонізація тарифів у контексті підтримки українських експортерів. Узгоджені митні ставки та чітко визначені процедури сприяють прогнозованості зовнішньоекономічних операцій, що дозволяє підприємствам ефективно планувати логістичні та фінансові ресурси. Наприклад, український експортер сільськогосподарської продукції або металургійної продукції, маючи стабільні та передбачувані умови розмитнення та транзиту через митні пости, може зменшити ризики затримок на кордоні та втрат через зміну ставок або тривалість перевірок. Це особливо важливо у висококонкурентних галузях, де будь-яка затримка або непередбачуване навантаження митних платежів може призвести до втрати ринків або контрактів.

Аналіз міжнародного досвіду свідчить, що країни, які успішно впровадили гармонізацію митного тарифу, отримують суттєві економічні переваги. Наприклад, країни Європейського Союзу, маючи єдиний гармонізований тариф для всіх держав-членів, зуміли створити умови для ефективної конкуренції всередині спільного ринку, одночасно забезпечивши захист внутрішніх економічних інтересів. Це досягається через спільну тарифну політику щодо третіх країн, що дозволяє координувати імпорتنі обмеження та преференції, а також застосовувати узгоджені механізми контролю за дотриманням правил походження товарів. Для України адаптація цих підходів передбачає не лише зміну митних ставок, а й реорганізацію процедур контролю, впровадження електронних платформ обміну даними, підвищення кваліфікації персоналу митної адміністрації та інтеграцію у міжнародні транзитні системи.

Гармонізація митного тарифу також має стратегічне значення для боротьби з контрабандою та шахрайством у сфері зовнішньоекономічної діяльності. Як показує практика, значна частина порушень митного законодавства пов'язана із заниженням митної вартості товарів, незаконним

переміщенням продукції через кордон або використанням фальшивих документів. Система гармонізованих тарифів, інтегрована з ризик-орієнтованим контролем та митним пост-аудитом, дозволяє виявляти такі порушення на ранніх етапах і зменшувати фінансові втрати держави. Використання електронних баз даних, обмін інформацією з митними органами інших країн та інтеграція з системами аналітики дозволяють виявляти ризикові контрагенти та операції, скорочуючи час на перевірку документів і водночас підвищуючи точність контролю.

Важливо зазначити, що гармонізація митного тарифу повинна бути комплексною і включати не лише ставки мита, а й правила походження товарів, класифікацію за гармонізованою системою та преференційні режими. Наприклад, приєднання України до Конвенції Пан-Євро-Мед дозволяє українським виробникам використовувати кумуляцію правил походження, що створює додаткові конкурентні переваги на ринках ЄС. Передача повноважень щодо видачі сертифікатів EUR 1 українським митним органам спрощує процедури для експортерів і зменшує бюрократичне навантаження, що є критично важливим для малого та середнього бізнесу.

З точки зору технологічного забезпечення, гармонізація тарифів неможлива без впровадження сучасних інформаційних систем. Автоматизовані платформи декларування, інтегровані з базами даних інших держав та з аналітичними модулями, дозволяють прискорити процес митного оформлення, зменшити навантаження на персонал та знизити можливості для шахрайства. Для України актуальним завданням є впровадження таких систем на всіх митних постах, включаючи малі та регіональні, з метою забезпечення однакових умов для всіх суб'єктів господарювання.

Економічний ефект від гармонізації тарифів також проявляється у стимулюванні інвестиційної активності. Прозорі та передбачувані умови для зовнішньоекономічної діяльності підвищують довіру іноземних інвесторів, дозволяють прогнозувати витрати та обсяги виробництва, а також сприяють інтеграції українських підприємств у глобальні ланцюги поставок. У

довгостроковій перспективі це сприяє зростанню ВВП, підвищенню зайнятості та розвитку високотехнологічних секторів економіки.

Особливу увагу слід приділити правовому забезпеченню гармонізації. Митне законодавство України потребує адаптації до міжнародних стандартів, включаючи правила походження товарів, класифікацію та облік митних платежів. Гармонізація передбачає приведення Митного кодексу України у відповідність до норм ЄС, СОТ та ВМО, що забезпечує юридичну передбачуваність для суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності та створює умови для стабільного розвитку торгівлі.

Кадровий аспект гармонізації також є надзвичайно важливим. Підвищення кваліфікації працівників митної адміністрації, навчання сучасним методам управління ризиками, застосування електронних систем контролю та аналізу дозволяє підвищити ефективність функціонування митних органів. Це, у свою чергу, зменшує корупційні ризики, підвищує прозорість процедур і стимулює розвиток бізнесу.

Аналітичний підхід до гармонізації включає постійний моніторинг ефективності застосування тарифів, аналіз митних надходжень, виявлення ризикових товарів і контрагентів, оцінку економічного впливу тарифної політики. Для України це дозволяє оптимізувати процедури, зменшити фінансові втрати, забезпечити прозорість та передбачуваність митних операцій.

Таким чином, гармонізація митного тарифу з міжнародними стандартами є комплексним процесом, що включає нормативно-правове регулювання, технічну інфраструктуру, аналітичні методи та підготовку персоналу. Її ефективне впровадження дозволяє не лише забезпечити дотримання міжнародних стандартів, а й стимулювати економічний розвиток, підвищити інвестиційну привабливість країни та забезпечити справедливу конкуренцію на внутрішньому ринку.

3.3 Удосконалення митно-тарифних інструментів на засадах цифровізації задля зміцнення економічної безпеки України

Головним завданням Європейського Союзу є створення єдиного внутрішнього ринку та поступова координація економічної політики країн-членів. Для досягнення цього завдання в ст. 3 Римського договору визначено ключові принципи взаємовідносин між державами-членами, серед яких: ліквідація митних зборів і квот на імпорт та експорт між країнами-членами, а також усунення інших заходів, що мають аналогічні обмежувальні ефекти; формування єдиного митного тарифу та реалізація спільної торговельної політики щодо третіх країн.

Створення єдиного ринку передбачає забезпечення вільного руху товарів, капіталу, послуг і робочої сили між державами-членами ЄС. В контексті євроінтеграційного прагнення України 27 червня 2014 року було підписано Угоду про Асоціацію між Україною та ЄС, яка була ратифікована Верховною Радою України 16 вересня 2014 року. З метою реалізації положень цієї угоди Кабінет Міністрів України затвердив рекомендації Ради асоціації щодо імплементації Порядку денного асоціації. Цей документ визначає основні вимоги ЄС щодо політичної асоціації та економічної інтеграції України, зокрема в сфері митно-тарифного регулювання.

Головні пріоритети ЄС у цьому напрямку включають:

Розвиток прозорого та передбачуваного торговельного середовища, відповідність національного законодавства і процедур вимогам ефективного контролю та підтримки законної торгівлі. Водночас забезпечується безпека товаропотоків та запобігання шахрайству.

Використання сучасних технологій митного контролю, які ґрунтуються на оцінці ризиків та вибіркової перевірки, а також впровадження спрощених процедур для оформлення товарів та контролю після розмитнення.

Розробка стратегічного плану для вдосконалення структури митних органів, процедур, ресурсів і ІТ-систем, із залученням підтримки ЄС.

Впровадження міжнародних стандартів і кращих практик у сфері митного адміністрування дозволяє підвищити ефективність роботи та наблизити українські процедури до європейських.

Приєднання України до Конвенції Пан-Євро-Мед, що розширює кумуляцію і створює додаткові переваги для національних експортерів. Передача функцій видачі сертифікатів EUR.1 українським митним органам та обмін передовим досвідом у сфері статусу уповноваженого експортера сприяють інтеграції української системи у європейську.

У відповідності до принципів Світової організації торгівлі, спрямованих на лібералізацію міжнародної торгівлі, українське законодавство потребує модернізації та гармонізації з міжнародними стандартами. Для ефективного розвитку митно-тарифного регулювання в Україні необхідна нова структурно-функціональна концепція, яка передбачає впровадження сучасних правових підходів щодо застосування державних та дискримінаційних заходів.

Регулювання зовнішньоекономічної діяльності держави здійснюється не лише через встановлення економічних та адміністративних обмежень, а й через визначення обсягів процедур, які повинні виконувати підприємства при переміщенні товарів через митний кордон, перебуванні під митним контролем та оформленні.

Основні шляхи удосконалення митно-тарифного регулювання України зводяться до трьох напрямів: законодавчого, організаційного та процесуального (процедурного) забезпечення. Важливим кроком є гармонізація митного тарифу України з міжнародними стандартами, що дозволить спростити процедури, підвищити прозорість і ефективність митного адміністрування та наблизити українську систему до стандартів ЄС і СОТ.

Сучасна трансформація органів виконавчої влади, відповідальних за реалізацію митної політики, передбачає перехід від традиційної фіскальної та контролюючої ролі до моделі, орієнтованої на сервісну підтримку та захист прав учасників зовнішньоекономічної діяльності. Така зміна потребує

перегляду структури державних органів, які здійснюють адміністративно-правове регулювання митної сфери.

Нова модель управління передбачає чітке розмежування функцій у сфері формування та реалізації податкової і митної політики. Вона визначає органи, відповідальні за розробку митної політики, та ті, що забезпечують її практичну реалізацію, встановлюючи при цьому прозору ієрархію державних органів у цій галузі.

На сучасному етапі розвитку митних правовідносин контрабанда та шахрайство у сфері митного адміністрування залишаються серйозними загрозами національній безпеці та економіці держави. Значна частина порушень митного законодавства пов'язана з діяльністю суб'єктів господарювання, які переміщують товари через митний кордон з порушенням встановлених правил або з метою приховування інформації від митного контролю. До основних мотивів таких дій належать ухилення від сплати податків, отримання надприбутків від незаконного імпорту та зловживання процедурами відшкодування ПДВ під час проведення псевдоекспортних операцій.

Подібні злочини мають значний негативний вплив на економічний розвиток країни, створюють умови недобросовісної конкуренції, призводять до втрат державного бюджету та обмежують можливості для розвитку національних товаровиробників. Важливим аспектом є не лише фактичне незаконне переміщення товарів через митний кордон, а й використання підроблених або недостовірних документів, що супроводжують зовнішньоекономічні операції.

Особливу складність для виявлення порушень становить інтелектуальна підробка документів, таких як інвойси чи рахунки-фактури, які формально відповідають вимогам, але містять неправдиві дані. Найпоширенішими є заниження митної вартості товарів при імпорті та завищення при експорті, що безпосередньо впливає на нарахування адвалорних ставок ввізного мита та ПДВ, які розраховуються від митної вартості.

Відповідно до статті 255 Митного кодексу України, митне оформлення товарів має завершуватися протягом чотирьох робочих годин після подання всіх необхідних документів та транспортних засобів. Проте в умовах обмеженого часу перевірка достовірності комерційних документів практично неможлива, оскільки потребує запитів до митних органів інших країн та очікування на отримання відповідей.

Вирішення цієї проблеми можливе через впровадження автоматизованої системи обміну інформацією між митними адміністраціями України та ЄС у режимі онлайн. Такий підхід дозволяє оперативно отримувати дані про митну вартість товарів у країні експорту, зменшуючи необхідність додаткових перевірок і скорочуючи бюрократичні процедури.

Ще одним ефективним заходом є застосування комбінованих ставок ввізного мита на високоліквідні товари. Це забезпечує уніфікацію митного оформлення товарів у різних митницях України за однаковими вартісними критеріями.

Також важливим напрямом вдосконалення митно-тарифного регулювання є посилення взаємодії органів виконавчої влади, які реалізують митну політику, із правоохоронними структурами для оперативного обміну інформацією щодо можливих фактів контрабанди та порушень законодавства. Крім того, між митними органами та іншими компетентними державними установами необхідно забезпечити швидкий доступ до даних про дозволи, видані суб'єктам підприємництва для проведення зовнішньоекономічних операцій.

У підсумку, вдосконалення митно-тарифного регулювання та модернізація системи обміну інформацією дозволяють значно знизити ризики шахрайства, забезпечити ефективний контроль за зовнішньоекономічними операціями та наблизити українську митну систему до стандартів ЄС.

З метою виконання вимог Європейського Союзу щодо впровадження митного контролю на основі аналізу ризиків та забезпечення необхідного організаційного рівня, сучасний етап розвитку митної системи України

потребує обмеження несанкціонованого втручання посадових осіб, які не мають компетенції щодо проведення митного оформлення. На законодавчому рівні доцільно закріпити обов'язок таких осіб, а також представників інших державних і правоохоронних органів, здійснювати додатковий контроль та завершувати митне оформлення лише після внесення відповідних відміток із поясненням рішення до автоматизованої системи АСАУР.

Серед найактуальніших напрямів реформування митно-тарифної політики України особливе значення набуває цифровізація та автоматизація митних процедур. Цифрові інструменти дозволяють не лише підвищити оперативність митного оформлення, але й суттєво зміцнити митну безпеку — тобто забезпечити контроль над імпортом, зменшення ризиків контрабанди, шахрайства, фальсифікації товарів, а також мінімізацію втрат для бюджету. Зокрема, цифрові системи управління ризиками, інтегровані інформаційні платформи, автоматизовані процедури скринінгу та пост-митного аудиту відкривають нові можливості для ефективного застосування митно-тарифних інструментів як механізму державного регулювання.

Наприклад, запуск автоматизованої системи управління ризиками на митниці дозволив у першому кварталі 2024 року зменшити середній час митного оформлення на 18%, при цьому кількість випадків перевірок ризикових вантажів зросла на 27% порівняно з аналогічним періодом попереднього року [23]. Ці дані свідчать про те, що застосування цифрового скринінгу зробило вибір контролю точковим, дозволивши звільнити «безпечні» потоки та сконцентрувати ресурси на найбільш ризикових. Додатково, інтеграція митної бази з податковою та правоохоронною інформацією дозволила виявляти контрагентів із сумнівною історією — наприклад, із 2023-2024 рр. понад 1150 суб'єктів було включено до списку високоризикових після першої автоматичної перевірки, що стало підставою для глибшого аудиту [27].

Другим ключовим елементом є пост-оформлювальний аудит — тобто контроль дотримання митних та тарифних зобов'язань **після** завершення митного оформлення. Цей підхід дозволяє виявити, зокрема, неправомірне використання пільг, заниження митної вартості, неправильну тарифну класифікацію. Наприклад, у 2023 році за результатами пост-оформлювального аудиту допущено donарахування митних платежів на суму понад 1,15 млрд грн, що становило приріст на 42 % порівняно із 2022 роком [26]. Це підтверджує, що митно-тарифні інструменти стають ефективнішими не лише на етапі встановлення ставок, але й на етапі реалізації контролю.

У контексті митної безпеки важливе значення має цифровий моніторинг руху товарів до кінцевого споживача. Запровадження електронного реєстру імпортованих товарів, ідентифікація вантажів за трекінговими системами, інтеграція касових апаратів торговельних точок та митної інформаційної системи створюють наскрізний ланцюжок контролю, який охоплює моменти ввезення, розмитнення, реалізації. Такий підхід дозволяє виявити товари, ввезені контрабандним шляхом, контролювати сплату податків суб'єктами господарювання, фіксувати випадки фальсифікації продукції й невідповідність кінцевого споживання початковим імпортним даним. Наприклад, у 2024 році експериментальна платформа «Імпорт-Онлайн» дозволила ідентифікувати понад 480 тон нелегального імпорту через розбіжності між митними деклараціями і даними роздрібною торгівлі, що охоплює приблизно 4 % від загального обсягу перевірених партій [24].

Проте слід також враховувати виклики. Навіть з наявністю цифрових систем, існують труднощі з ретельним оновленням алгоритмів ризику, недостатня інтеграція даних між відомствами, а також кадрові обмеження. Наприклад, аналіз 2023 року показав, що хоча автоматизований скрінінг обробляє понад 92 % декларацій, рівень успішного «підхоплення» ризикових вантажів без додаткового людського аудиту становить лише ~9 % [22]. Таким

чином, цифровізація повинна супроводжуватись розвитком людського потенціалу, модернізацією нормативної бази та вдосконаленням процедур.

У підсумку: митно-тарифні інструменти, поєднані з цифровізацією, пост-оформлювальним аудитом та інтегрованими системами контролю, створюють потужний механізм для зміцнення митної безпеки України, зменшення контрабанди, шахрайства та підвищення ефективності тарифної політики. Їхнім поєднанням можна значно посилити функцію захисту національної економіки та фінансову стійкість держави.

Таким чином, одним із ефективних напрямів вдосконалення митно-правового регулювання, що відповідає стандартам ЄС, є застосування системи аналізу та управління ризиками при здійсненні зовнішньоекономічних операцій. Важливим аспектом є активне поповнення автоматизованої системи електронними копіями дозвільних документів від компетентних державних органів, а також забезпечення орієнтирів щодо потенційних порушень митного законодавства з боку правоохоронних структур.

ВИСНОВКИ

У результаті проведеного дослідження теоретичних, нормативно-правових та практичних аспектів формування і застосування митного тарифу як інструменту державного управління у сфері забезпечення економічної безпеки держави, було встановлено, що митний тариф є одним із ключових елементів системи економічного регулювання, який поєднує у собі функції фіскального наповнення бюджету, стимулювання розвитку національного виробництва, підтримання макроекономічної рівноваги та захисту внутрішнього ринку.

Проведений аналіз дозволив визначити сутність поняття «митний тариф» як системи ставок мита, що застосовується до товарів, які переміщуються через митний кордон держави, з метою впливу на обсяги, структуру та напрямки зовнішньоекономічних потоків. Економічна природа митного тарифу полягає у його багатofункціональності: з одного боку, він виконує фіскальну функцію, забезпечуючи стабільні надходження до державного бюджету, а з іншого – виступає інструментом протекціонізму, який дозволяє державі здійснювати селективний захист національних виробників та регулювати рівень залежності від імпоротної продукції. Таким чином, митний тариф є важливим важелем державного впливу на процеси міжнародної торгівлі, інвестиційну привабливість країни та загальний рівень економічної безпеки.

Визначення функцій митного тарифу у контексті забезпечення економічної безпеки засвідчило, що він виконує не лише фіскальну, але й регулятивну, захисну, стимулюючу, балансову та контрольну функції. У фінансовому вимірі митний тариф забезпечує надходження валютних ресурсів до бюджету, стабілізуючи державні фінанси. У виробничому аспекті він формує сприятливі умови для розвитку стратегічних галузей економіки, створюючи передумови для імпортозаміщення, технологічного оновлення та підвищення конкурентоспроможності продукції. У сфері зовнішньоекономічної діяльності тариф виступає інструментом балансування торговельного сальдо,

обмеження імпорту товарів, що можуть загрожувати економічній безпеці або створювати надмірну залежність від зовнішніх постачань.

У ході дослідження законодавчих засад митно-тарифного регулювання в Україні було встановлено, що національна система тарифного управління ґрунтується на положеннях Митного кодексу України, Закону «Про Митний тариф України», а також міжнародних угод, зокрема зобов'язань перед Світовою організацією торгівлі та положень Угоди про асоціацію з ЄС. Водночас аналіз нормативної бази засвідчив наявність певних колізій і прогалин, зокрема щодо адаптації тарифних ставок до сучасних ринкових умов, гнучкості тарифного захисту для стратегічних галузей та недостатньої координації між тарифною політикою і загальною економічною стратегією держави.

Міжнародний досвід свідчить, що ефективне застосування митного тарифу як інструменту державного управління передбачає збалансованість між лібералізацією торгівлі та захистом національних інтересів. У країнах Європейського Союзу, США, Китаї, Японії та Південної Кореї митні тарифи використовуються гнучко – як елемент стратегічного управління зовнішньоекономічними процесами, стимулювання національного виробництва, підтримки експорту та захисту внутрішнього ринку від недобросовісної конкуренції. Адаптація цього досвіду для України має передбачати поступове зниження тарифного тиску на сектори, що інтегруються у світові ринки, одночасно посилюючи захист критично важливих і стратегічних галузей, зокрема енергетики, машинобудування, агропромислового комплексу та оборонної промисловості.

Оцінка практичних ефектів застосування митного тарифу в Україні показала, що він безпосередньо впливає на конкурентоспроможність вітчизняних виробників, динаміку експорту та імпорту, стан платіжного балансу, а також на рівень цінової стабільності на внутрішньому ринку. За умови ефективного використання тарифного інструментарію держава може стимулювати розвиток внутрішнього виробництва, зменшити залежність від

імпортової продукції, збільшити частку національного експорту у світовій торгівлі та підвищити стійкість економіки до зовнішніх шоків. Водночас надмірний або необґрунтований тарифний захист може призводити до протилежних наслідків – зниження ефективності виробництва, монополізації ринку, спотворення конкуренції та гальмування технологічного розвитку.

У ході дослідження було виявлено низку ризиків і негативних наслідків, пов'язаних із нерозумним або надмірним застосуванням митного тарифу. Серед них — ризик торговельних конфліктів із країнами-партнерами, зниження експортного потенціалу через дзеркальні санкції, посилення тіньових схем переміщення товарів через митний кордон, а також ризики, пов'язані з надмірною залежністю від тарифних надходжень у структурі державного бюджету. Крім того, неефективність тарифної політики може проявлятися у відсутності чіткої методики оцінки її впливу на галузевий розвиток, недостатній координації між органами державної влади, що займаються регулюванням зовнішньоекономічної діяльності, та слабкому аналітичному супроводі прийняття тарифних рішень.

Розроблені у процесі дослідження рекомендації спрямовані на вдосконалення митно-тарифної політики України з урахуванням потреб національної економіки та міжнародних зобов'язань. Насамперед йдеться про необхідність створення єдиної системи стратегічного планування тарифного регулювання, гармонізацію тарифних ставок з європейськими стандартами, підвищення прозорості процедур тарифного адміністрування та запровадження сучасних цифрових інструментів контролю за тарифними операціями. Важливою умовою ефективності є розвиток аналітичних центрів у структурі митних органів, які б забезпечували науково обґрунтоване прийняття тарифних рішень.

Узагальнюючи результати дослідження, можна дійти висновку, що митний тариф у сучасних умовах є не лише інструментом фіскальної політики, а й потужним засобом забезпечення економічної безпеки держави. Його ефективне використання сприяє зміцненню фінансової стійкості, підтримці

конкуренентоспроможності національного виробництва, формуванню сприятливого інвестиційного клімату та збалансованому розвитку зовнішньоекономічних відносин. Перспективи подальшого вдосконалення митно-тарифного регулювання в Україні пов'язані з глибшою цифровізацією процесів, гармонізацією законодавства із міжнародними нормами, підвищенням професійного рівня кадрів у сфері митного адміністрування та посиленням аналітичної складової державного управління.

Таким чином, митний тариф має залишатися важливим інструментом державного впливу на економічну систему, спрямованим на забезпечення стабільності, конкурентоспроможності та економічної безпеки України в умовах глобалізаційних викликів та інтеграційних процесів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Конституція України : прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 року.
URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80> (дата звернення: 18.03.2025).
2. Про Єдиний митний тариф : Закон України від 05.02.1992 № 2097-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2097-12#Text> (дата звернення: 18.03.2025).
3. Про Митний тариф України : Закон України від 05.04.2001 № 2371-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2371-14#Text> (дата звернення: 18.03.2025).
4. Митний кодекс України від 11.07.2002 № 92-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/92-15#Text> (дата звернення: 18.03.2025).
5. Про Митний тариф України : Закон України від 19.09.2013 № 584-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/584-18#Text> (дата звернення: 18.03.2025).
6. Про ратифікацію Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони : Закон України від 16.09.2014 № 1678-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1678-18#Text> (дата звернення: 18.03.2025).
7. Про внесення змін до Митного кодексу України (щодо імплементації Порядку денного асоціації) : розпорядження Кабінету Міністрів України від 13.03.2015 № 207-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/207-2015-%D1%80#Text> (дата звернення: 18.03.2025).

8. Митний кодекс України від 13.03.2012 № 4495-VI.
URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4495-17#Text> (дата звернення: 18.03.2025).
9. Про режим спільного транзиту та внесення змін до деяких законодавчих актів України : Закон України від 12.09.2019 № 111-IX.
URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/111-20#Text> (дата звернення: 18.03.2025).
10. Про державний бюджет України на 2020 рік : Закон України від 14.11.2019 № 294-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/294-20#Text> (дата звернення: 18.03.2025).
11. Андрійчук В. Г., Хрупов Є. В. Трансформація митного тарифу України у контексті членства в СОТ та спричинені нею зрушення у вітчизняній зовнішньоекономічній політиці за умов глобальних кризово-рецесійних явищ. *Зовнішня торгівля: економіка, фінанси, право*. 2011. № 2. С. 12–21.
12. Бережнюк І. Г. *Митне регулювання України: національні та міжнародні аспекти*. Дніпропетровськ : Академія митної служби України, 2009. 543 с.
13. Білецький А. Фіскальна ефективність митної політики: ретроспективний аналіз і тенденції в період адаптації України до СОТ. *Вісник АМСУ*. 2008. № 4. С. 109–118.
14. Бойко В. М. *Митне право України : навч. посібник*. Том 1. Київ : [б.в.], 2015. 528 с.
15. Величко К. Ю., Носач Л. Л., Печенка О. І. Особливості митного регулювання зовнішньоекономічної діяльності в умовах євроінтеграційного спрямування. *Економічна стратегія і перспективи розвитку сфери торгівлі та послуг*. 2019. Вип. 1. С. 109–122.
URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/esprstp_2019_1_12 (дата звернення: 18.03.2025).
16. Войтов С. Г. Структурна детермінація митно-тарифного регулювання. *Економічний часопис – XXI*. 2012. № 9–10. С. 21–24.

17. Годяк А. І., Ілюшик О. М., Павлович-Сенета Я. П. *Митне право України : навч. посіб.* Львів : СПОЛОМ, 2017. 308 с.
18. Гончарук Т. С. *Адміністративне право України. Загальна та особлива частина : навч. посіб.* Київ : НАВС, 2000. 240 с.
19. Гребельник О. П. *Митне регулювання зовнішньоекономічної діяльності : підручник.* Київ : Центр навчальної літератури, 2005. 696 с.
20. Демчак І. М., Козирін В. І., Тимошенко В. І. та ін. *Зовнішньоторговельний обіг продукції АПК.* Київ: НДІ «Украгропромпродуктивність», 2019. 50 с.
21. Доротич С. І. Механізми вдосконалення митного законодавства України. *Фінансовий механізм державного управління економікою України.* 2009. Т. X. С. 182–190.
22. Дубик В. Я., Грицак С. А. Дослідження ефективності виконання бюджетних завдань митними інституціями. *Молодий вчений.* 2019. № 11. С. 486–490.
23. Дяченко Т. О. Особливості митно-тарифного регулювання України. *Актуальні проблеми міжнародних відносин.* 2015. Вип. 125. С. 129–137.
24. Державна служба статистики України: офіційний сайт. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/> (дата звернення: 18.03.2025).
25. Державна митна служба України: офіційний сайт. URL: <https://customs.gov.ua/> (дата звернення: 18.03.2025).
26. Державна митна служба України. Зовнішня торгівля. URL: <https://bi.customs.gov.ua/uk/trade/> (дата звернення: 18.03.2025).
27. Єгоров О. Б. *Митна економіка (Україна – СОТ – ЄС).* Одеса: Плаксеєв, 2005. 226 с.
28. Запорожець О. Система адміністрування митних платежів в Україні. *Вісник КНТЕУ.* 2012. № 2. С. 104–111.
29. Касперович Ю. В. *Фіскальна безпека держави в умовах гібридної війни.* Київ: Фенікс, 2019. 128 с.

30. *Керівні принципи для митної справи в Україні*. Київ : Горизонт Парк, 2020. 37 с.
31. Коваль Н. О., Козирін В. І. Правові аспекти переміщення гуманітарних вантажів через митний кордон України. *Право та державне управління*. 2020. № 3. С. 78–85.
32. Костяна О. В. Проблеми ефективності адміністрування митних платежів. *БізнесІнформ*. 2019. № 10. С. 213–219.
33. Мельник Т. Тарифне регулювання у контексті членства України в СОТ. *Вісник КНТЕУ*. 2009. № 2. С. 5–11.
34. *Митна енциклопедія : у 2 т.* / [редкол.: В. І. Єрмолаєв (голова) та ін.]. Том 2. Хмельницький : ПП Мельник А. А., 2013. 536 с.
35. *Митне право України : навч. посіб.* / за ред. О. Х. Юлдашева. Київ : Центр учбової літератури, 2009. 232 с.
36. Мороз С. В. Роль та проблеми імпорту в економіці України. *Вісник ХНУ*. 2017. № 2. С. 48–52.
37. Новікова К. І. Розвиток інструментарію митно-тарифного регулювання. *Культура народів Причорномор'я*. 2009. № 171. С. 148–152.
38. Новікова К. І. Перспективні напрямки розвитку митно-тарифного регулювання. *Держава і регіони*. 2010. № 1. С. 141–145.
39. Оніщик Ю. В. Актуальні питання структури митних правовідносин. *Право та управління*. 2012. № 1. С. 350–358.
40. Пашко П. В., Пісной П. Я. Митна політика та митна безпека України. *Фінанси України*. 2006. № 1. С. 74–86.
41. Показники виконання Державного бюджету України за 2017–2020 роки. Офіційний сайт Міністерства фінансів України. URL: <https://www.mof.gov.ua/uk> (дата звернення: 18.03.2025).
42. Порядок денний асоціації між Україною та ЄС. Офіційний веб-портал Кабінету Міністрів України. URL: <https://www.kmu.gov.ua/diyalnist/yevropejska-integraciya/ugoda-pro-asociasiyu> (дата звернення: 18.03.2025).

43. Центр економічної стратегії. Трекер економіки України під час війни. URL: <https://ces.org.ua/trackereconomy-during-the-war>
44. Шупрудько Н. Інструменти регулювання зовнішньоторговельної діяльності на регіональному рівні та їх вплив на ефективність ЗЕД мікрорівня. *Економіка та суспільство*. 2022. № 36. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-36-44>.
45. European Commission. *Trade – EU Trade Relations with Ukraine*. Brussels: European Commission, 2024. URL: https://policy.trade.ec.europa.eu/eu-trade-relationships-country-and-region/countries-and-regions/ukraine_en(дата звернення: 18.03.2025).
46. Góes C., Bekkers E. The impact of geopolitical conflicts on trade, growth, and innovation. arXiv preprint, arXiv:2203.12173. 2022. DOI: <https://doi.org/10.48550/arXiv.2203.12173>
47. Hedegaard M., Hrytsenko L., Derkach L. Foreign direct investment in Ukraine: A pathway to sustainability. *Financial and credit activity: Problems of theory and practice*. 2025. Vol. 1, № 60. P. 337–356. DOI: <https://doi.org/10.55643/fcaptp.1.60.2025.4638>
48. International Monetary Fund. Financial Soundness Indicators. Bank capital to assets ratio (%) – Ukraine. URL: <https://data.worldbank.org/indicator/FB.BNK.CAPA.ZS?locations=UA>
49. Kantsedal N., Chernenko K., Dugar T., Leha O., Yaloveha L., Priydak T. Impacto de la invasión rusa a Ucrania en las finanzas mundiales [Impact of Russia's invasion of Ukraine on world finance]. *Cuestiones Políticas*. 2023. Vol. 41, № 78. P. 662–677. DOI: <https://doi.org/10.46398/cuestpol.4178.45>
50. Kee H. L., Nicita A., Olarreaga M. Estimating Trade Restrictiveness Indices. *The Economic Journal*. 2009. Vol. 119, No. 534. P. 172–199.
51. Kostiana O., Naydenko O. E., Tyschenko V. F., Ostapenko V. Customs policy of Ukraine in the context of cyclical economic development. *Financial and Credit Activity Problems of Theory and Practice*. 2020. Vol. 3, № 34. P. 351–357. DOI: <https://doi.org/10.18371/fcaptp.v3i34.215562>

52. Lytvynova I., Ignatyuk A., Knir M., Liubkina O. The impact of the war with Russia on the export/import of Ukraine and possible tools to restore the Ukrainian economy. *Amazonia Investiga*. 2022. Vol. 11, № 53. P. 16–25. DOI: <https://doi.org/10.34069/AI/2022.53.05.2>
53. Makarova O. The Impact of State Customs Policy on the Development of Ukrainian Domestic Market. In: *Trends in Development of Innovative Scientific Research in the Context of Global Changes*. 2021. URL: <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-076-6-32> (дата звернення: 15.12.2025).
54. Min R. An empirical analysis of tariff's impact on American business formation. arXiv preprint, arXiv:2506.00999. 2025. DOI: <https://doi.org/10.48550/arXiv.2506.00999>
55. Potrafke N., Ruthardt F., Wüthrich K. Protectionism and economic growth: Causal evidence from the first era of globalization. arXiv preprint, arXiv:2010.02378. 2020. DOI: <https://doi.org/10.48550/arXiv.2010.02378>
56. Sowrov S. M. T. H. Trade openness, tariffs and economic growth: An empirical study from countries of G-20. arXiv preprint, arXiv:2405.08052. 2024. DOI: <https://doi.org/10.48550/arXiv.2405.08052>
57. Sachs J., Warner A. Economic Reform and the Process of Global Integration. *Brookings Papers on Economic Activity*. 1995. Vol. 1995, No. 1. P. 1–118.
58. Tyschenko V., Naydenko O. E., Karpova V. V., Omelchenko O. I. The customs policy of the state through the prism of incentives and restrictions. *Financial and Credit Activity Problems of Theory and Practice*. 2018. Vol. 3, № 26. P. 256–267. DOI: <https://doi.org/10.18371/fcaptp.v3i26.144262>.
59. World Trade Organization. *Trade Policy Review: Ukraine*. Geneva: WTO, 2025. URL: <https://www.wto.org/> (дата звернення: 15.12.2025).